

driemaandelijks tijdschrift
voor volkskunde

OOSTVLAAMSE ZANTEN

LXVI - 1991 - 1
Afgiftekantoor Gent X

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN V.Z.W.

De Bond geeft «Oostvlaamse Zanten» uit, schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijks een prijsvraag uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen, studievergaderingen, kolloquia aan de R.U.G., is in 1968 gestart met een Kantwerkstersklub Sint-Katelijne die kursussen in kantwerk verzorgt.

Lidmaatschap : 450 F gewoon lid - 150 F gezinslid (zonder tijdschrift)
400 F derde leeftijd
B.T.W. inbegrepen 600 F kantwerksters(ers) - 600 F beschermlid
1.200 steunend lid - 500 F bibliotheken, verenigingen, boekhandel
650 F buitenland

Postrekening nr. 000-0096946-43 van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, 9000 Gent.

Beheerraad: voorzitter R. van der Linden, ondervoorzitters G. Weze en L. Hoste; sekretaris/penningmeester L. Beyens; leden M. Broeckhove, P. de Groote, M. De Puydt, J. de Vriendt, A. Eloy, S. Godfroid, R. Haeseryn, H. Pintelon, R. Ruys, E. Samain-Ouvrein, F. Van Bost, R. Van de Walle.

Kantwerkstersklub Sint-Katelijne: voorzitter G. Weze; lesgeefsters: J. De Schrijver, M.J. De Smet, F. Devriese-Langerock, K. De Wit, B. Goeminne, H. Pintelon, A. Valcke, C. Ver-naeve, H. Verniers-De Bruycker, M. Viaene.

Beheerskommissie bibliotheek: bibliotekaris A. Eloy, archivaris F. Van Bost; leden R. Haeseryn, L. Hoste, R. Ruys, R. van der Linden, R. Van de Walle. Openingsuren: woensdag 14-17 u. en zaterdag 10-12 u. Gesloten van 15 juli tot 15 augustus en op zaterdagen vóór feestdagen.

Beheerskommissie Museum voor Volkskunde Gent: De Bond beheert het Museum met vertegenwoordigers van de Bond en het Stadsbestuur. Voorzitter G. Weze; ondervoorzitter R. Haeseryn; konservator R. Van de Walle; sekretaris-penningmeester M. De Puydt; leden L. Beyens, M. Broeckhove, J. De Vriendt, A. Eloy, R. Ruys, E. Samain-Ouvrein, Fr. Van Bost, R. van der Linden. Stadsafgevaardigden: L. Hoste, A. Vanhove, A. Wyffels.

UITGAVEN

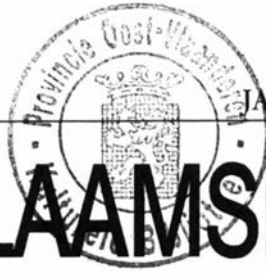
Verkrijgbaar, verzendingskosten inbegrepen, door overschrijving op prk. 000-0096946-43 van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Kraanlei 65, 9000 Gent.

1. OOSTVLAAMSE ZANTEN, 400 BF per Jrg.; los nr. (tot 1984) 100 BF, vanaf 1985: 150 BF; Jaarboek 1945: 150 BF; Inhoudstafel op OVZ Jrg. 1-25: 60 BF; idem jrg. 26-35: 50 BF.
2. ANDELHOF E. Excellente Kronyke van de Brahmisten (teerlingspel), 61 blz., 80 BF.
3. BAERT M. Ikonografische studie v. 19e-eeuwse litografische adres- en reclamekaarten i.v.m. metaalwaren, 33 blz., ill., 100 BF.
4. BROECKHOVE M. De wonderdokter Drieske Nijpers uit Sint-Gillis-Waas, 94 blz., ill., 350 BF.
5. BROECKHOVE M. Het weer voor morgen, 76 blz., ill., 190 BF.
6. DAEM M. Votiefschilderijen en Mirakelboek van Kapelletje Schreiboorn te Gent, 142 blz., ill. vierkleurendruk, kwarto, 1950 BF.
7. DAUWE J. De Kruisboogschutters van St.-Joris te Lebbeke (1377-1796), 185 blz., ill. 530 BF.
8. DE COSTER F. A. Hendrickx, toneelschrijver. Bloemlezing, 44 blz., ill., 60 BF.
9. DE VUYST J. Het Sterrelied in het gebied van Dender en Schelde, 175 blz., muz., 300 BF.
10. DEWULF M. Bargoens te Sint-Niklaas, 127 blz., ill., 350 BF.
11. ELOY A. De Schoorsteenveger. Een terreinverkenning, 120 blz., ill. vierkleurendruk, 350 BF.
12. GELBER L. Kinderzang uit Zwijnaarde, 32 blz., muz., 100 BF.
13. In Memoriam Adolf Woedstad 1867-1941, 52 blz., ill. 80 BF.
14. RUYLS R. Veer en veerdienst in Oost-Vlaanderen, 191 blz., ill., 350 BF.
15. VAN DEN DOOREN V. Leven en Streven van Abraham-Hans, 60 blz., ill., 150 BF.
16. VAN DER LINDEN R. Ernest Van den Driessche, schilder van ons volksleven, 32 blz., ill., 120 BF.

Een tachtigtal uitverkochte uitgaven kunt U raadplegen in de Bibliotheek van de Bond.

De levensboom.

Origineel knipwerk. Colette Driessens, B-2910 Essen.

OOSTVLAAMSE ZANTEN

DRIEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN
van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redactie : Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B-9620 Zottegem
Maurits Broeckhove, Marcel Daem, Erik Demoen, Arnold Eloy, René Haeserijn,
Marc Jacobs, Roeland Van de Walle

Ruildienst : Arnold Eloy, Bibliotheek, Kraanlei 65, B-9000 Gent.

Recensiedienst: Marc Jacobs.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Prijs : 150 F

INHOUD

W.L. BRAEKMAN. Bedevaartlepels, -vaantjes en 'tacken' van Sint-Lieven.	11
Jean Luc MEULEMEESTER. Het processie-album van de H. Macarius uit 1867, Brugge en Gent	21
Dirk CALLEWAERT. Beerte die Nauwe, Janne Corthiele en vriendinnen in "Die Evangelien vanden Spinrocke", verboden volksboek ca. 1510	27
Maurits BROECKHOVE. Votiefmonumenten van molenaars in Z.-O.-Vlaanderen, 1. Openluchtkruis tot kerkhofkruis te Strijpen.	37
Ludo PEETERS en Hennie RAYMAEKERS. John Lündström, een Vlaams artiest.	43
BONDSLEVEN	
Lode HOSTE, Gustaaf WEZE, Renaat VAN DER LINDEN. In Memoriam Gustaaf-Pierke De Puydt.	2
DIENST VOOR VOLKSKUNDIGE ENQUÊTES IN VLAANDEREN	
Renaat VAN DER LINDEN. Verhuring, verkoping en verpachting bij brandende kaarsen. Vroeger en nu	45
LEVEND VOLKSLEVEN	
Doodsbrief van Saddam Hoessein, REDAKTIE.	63
BOEKBESPREKINGEN	
Willy L. BRAEKMAN. Hier heb ik weer wat nieuws in d'hand. Marktliedereren. Rolzangers en Volkse Poëzie van Weleer. Erik Demoen.	62
Noel KERCKHAERT & Dirk DE VLEESCHAUWER. Het nieuwe licht uit Langerbrugge 1900-1940. R.L.	26

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van het Stadsbestuur van Gent, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Kredietbank, Generale Bank, Algemeen Beroepskrediet en IPPA.

IN MEMORIAM

GUSTJE-PIERKE DE PUYDT

Gustaaf De Puydt, ouderdomsdeken der Gentse poppenspelers, overleed op 16 februari 1991 in het nieuwe Bijlokeziekenhuis.

Hij was toen 86 jaar oud, aangezien hij de 22ste mei 1904 geboren werd in de Kaarderijstraat, toen nog een vrij recente straat, getrokken achter de katoenspinnerij en -twijnderij, de "Filature de Royghem", nu U.C.O. genaamd.

Zowel moeder als vader werkten op de fabriek; aangezien het toen nog werkdagen van 10-11 uur waren, werd het ventje uitbesteed bij pleegouders Pier en Virginie Versprille te Evergem.

Hij bleef daar tot in 1914 de oorlog uitbrak. Toen verhuisde hij naar de Muide bij meetje De Puydt.

Eerst kwam hij in de Sint-Theresiaschool terecht en volgde later de lessen "Houtbewerken" aan de Stedelijke Jongerenberoepsschool.

Geboeid door toneel dat tijdens de Eerste Wereldoorlog werd opgevoerd door amateurs zowel van socialistische, als katolieke of liberale verenigingen, wou hij zelf daaraan meedoen. Hij kreeg de kans in het gezelschap "Hoger Op" van de Muide. Vijfendertig jaar lang speelde hij er met sukses en gezien zijn fijn stemmetje de rollen van kinderen en vrouwen.

Gust had een nonkel, eveneens een Gustaaf, geboren in 1884, die bekend stond als "de Krulle" uit het beluik van de Wissehagestraat, de cité Vercauteren ook "rode cité", geheten. Deze had heel wat hobby's, o.m. het bespelen van een drietal instrumenten en het skulpteren van poppenkoppen. Omtrent de eeuwwisseling had hij trouwens een eigen poppentheater maar was om bepaalde redenen daarmee gestopt.

Precies bij deze oom, Gust (senior), werd de jonge De Puydt in de droomwereld van het poppenspel geïntroduceerd.

Waarschijnlijk om de eindjes behoorlijker aan elkaar te knopen timmerde "de Krulle" zich in 1916 opnieuw een poppenteatertje in mekaar dat hij tijdens zijn vertoningen boven de kelderopening in zijn keuken plaatste.

In dat "spelleke" leerde Gustje (toen junior!) de beginselen van het poppenhanteren. Bleef het in het begin bij het aangeven van de "akteurs", al vlug werd hij seniors "stille partner", m.a.w. hij mocht zelf de poppen zwijgend over de scène laten circuleren. Doch hij werd plots veel aktiever ingeschakeld. De onrechtstreekse oorzaak was een gruwelijke kindermoord te Evergem.

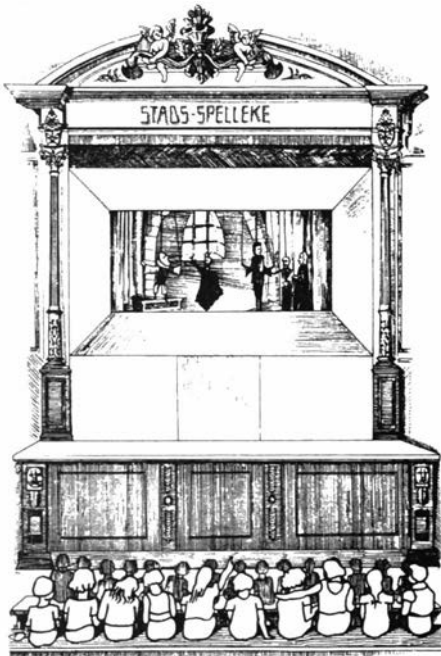
Tijdens een bezoek aan zijn pleegouders hoorde hij het relaas, fel aangedikt met bloedige details. Nonkel Gust zag daar broed in en hij besloot "De kindermoord aan de Walbrugge te Evergem" op te voeren. Gustje kreeg de rol van "het arme schaapje" toebedeeld. Tot zijn vreugd had hij met zijn fijn piepstemmetje zeer veel succes, zodat nonkel hem voor de verdere speelperiode "aanwierf".

Na de oorlog werd dat spelleke opgedoekt. Gustje zou echter weldra definitief zijn poppenspelkunst laten gelden. Nadat in juni 1921, Joris Vandenbroucke onderpastoor werd op de Sint-Theresiaparochie op de Muide, besloot deze aktieve man alles in het werk te stellen om de kinderen van zijn parochie bijeen te houden en ze tegelijk ontspanning en cultuur mee te geven. Tijdens de voorbereidselen van een "Vlaamse Foor" suggereerde men het optreden van een "spelleke". Daartoe sprak men het "Spelleke van Blauwers" aan en wegens het succes besloot men een eigen "Spelleke van de Muide" op te richten.

Na heel wat opsporingswerk kon Vandenbroucke een twaalfstal poppen plus de rekwisieten van de tegenstribbelende nonkel Gust uit de "rode cité" afkopen. Op 4 augustus 1922 startte het nieuwe spelleke definitief. Joris Vandenbroucke en Gustje De Puydt waren de eerste vertolkers. Later kwamen daar nog een reeks medewerkers bij.

40 jaar «Pierke»

Opgedragen aan mijn overleden vrienden
medespelers van het poppenspel
Frans Casteels — Jules de Muynck — Oscar Vervaecke

De teksten, de belichting en de dekors verfienden geleidelijk en men laste tevens kluchtige intermezzi in, waarin "Pierke" de volkse, rechtvaardige snaak, samen met zijn bloedvrienden Lowie, Karelke en Kamiel-de-lange-arm de boel op stelten zette. Gustje De Puydt speelde Pierke en hij deed dat zo fantastisch goed, dat én pop én vertolker de lievelingsfiguren van het publiek werden.

Toen in 1927 Joris Vandebroucke onderpastoor werd op de Sint-Jan Baptist-parochie op Rooigem ging het "Spelleke van de Muide" over heel Vlaanderen optreden. Door zijn Pierkeskreatie werd Gustje letterlijk overal bekend en geëerd. Zowel in 1933 als in '38 behaalde het "Spelleke" de eerste prijs tijdens het "Landjuweel".

Ondertussen trad Gustje in het huwelijk met Nathalie Dhondt. Ze kregen drie kinderen, een zoon en twee dochters, die allen uitstekend werden opgevoed. In 1936 werd Gustje tijdelijk toezichter in het Museum van de Bijloke. Zijn chef was Julien Boes, adjunct-konservator, tevens konservator van het "Folkoremuseum" in de Lange Steenstraat. Hier bleef het "Spelleke van de Muide" gedurende de eerste oorlogsjaren bijna permanent tijdens de vakanties spelen.

In 1942 besloot Boes een "Spelleke van de Folklore" op te richten. Alweer werd Gustje aangesproken om daaraan mee te doen. Alles ging snel in kannen en kruiken zodat de eerste vertoning de 16de juli '42 plaatsvond. Weerom was de rol van Pierke voor hem weggelegd.

Dat Gustje enorm populair was, getuigt de volgende historie.

Tijdens de terugtocht van de Duitse bezetters in 1944 gebeurde er op 8 september iets wat verwarring stichtte bij veel Gentenaars. Toen de Duitsers een der laatste bombardementen organiseerden waarbij het rangeerstation van de Dampoort het mikpunt was, kwamen enkele granaten op de Muide terecht. Het enige dodelijke slachtoffer was, volgens de pers, een zekere G. De Puydt. Iedereen dacht natuurlijk dadelijk aan "Pierke"; het was evenwel een naamgenoot.

De dag van de begrafenis stuurde de "Bond der Oostvlaamse Folkloristen" een delegatie, waarbij professor dr. Paul De Keyzer. Deze droeg een artikel op aan de poppenspeler. Dit opstel werd later opgenomen in Snoeck's Grote Almanak. "Pierke" was echter springlevend en bleef

*Landjuweel in 1933
Cl. Trefois*

aktief, zowel in het nieuw Museum voor Volkskunde, waar hij vanaf 1962 de huisbe-
waarder-toezichter werd, als in het prachtig
teatertje van het Museum waar het "Spelleke
van de Folklore" voortaan tweemaal per
week zijn vertoningen gaf en nog altijd geeft.

Zowel bij de volwassenen als bij de kinderen
was Gustje "Pierke" en omgekeerd. Dat nam
zelfs met de jaren toe. Schilder Jacky Lagrou
heeft dat treffend weergegeven in zijn werk
dat hij aan Gustje De Puydt in 1989 heeft
opgedragen en dat de dualiteit Gustje-Pierke duidelijk vertolkt.

Na de Gentse Feesten van 1978 besloot Gustje de leiding van het spelleke
aan zijn zoon Marc over te dragen. Niet voor lang echter, want kort
daarop trok zich de medespeler Gustaaf Neiryck ook terug. Gustje klom
opnieuw in het teatertje en bleef dat doen tot 1982. Toen nam hij
definitief afscheid van het poppenspel, maar hij kreeg het evenbeeld
van "Pierke" mee naar zijn nieuwe woning.

We zijn in februari 1991. De 16de van die maand is Gustje overleden.
Velen waren tijdens de plechtige rouwdienst aanwezig in de dekanale
kerk Sint-Salvator op het Heilig Kerst. Zijn kinderen en kleinkinderen
brachten hem een ontroerende hulde.

Bovenop de kist lag, onbeweeglijk, de staakpop "Pierke", zijn trouwe
vriend.

L. Hoste
februari 1991

*Pierke blijft leven met allerlei helden. Hier
ziet u hem met de verrader, de duivel, de
prinses...*

Bij het overlijden van Gustaaf De Puydt, het Gentse Pierke.

Mijn vriend,

Zij zijn talrijk, al diegenen die u, om uw werk hebben gewaardeerd. Eertijds in het Gentse stadsarchief, daarna als huisbewaarder in het Gents Museum voor Volkskunde, met daarna de tijd dat uw toneelaktiviteiten voor zovelen een paar uren vreugde in het soms harde leven van elke dag betekende en met bovenaan de kroon op uw levenswerk, het Gentse poppenspel, het Gentse Pierke. Hooggeleerden, met vooraan ons aller leermeester in de Volkskunde, professor Paul de Keyser, de voormalige stadsarchivaris, de heer Henri Nowé, de volkskundige en tevens archivaris Julien Boes, de Gentse folklorist en voormalig voorzitter van de bestuurskommissie van het Museum voor Volkskunde, de heer Richard Vankenhove, de veelzijdige vorser, de heer Maurits Van Wese-mael, en nog vele anderen waardeerden u om uw stiptheid bij het werk, om uw uitgebreide volkse kennis. En dan treden al diegenen aan uit onze eigen stad of nabije streken of uit verre landen, die door u, aan de loge van het museum, of op de poppenspelzolder door uw geanimeerd gesprek of spel werden begeesterd. Met bovenaan die duizenden en duizenden kinderen die uw eigen typisch poppenspel in vervoering heeft gebracht, zodat zij in hun verder, ouder leven zich Pierke nog levendig herinneren.

Gustaaf Weze stelt Pierke en zijn medespelers voor aan H.M. Koningin Fabiola, nadat ze een van Fabiola's sprookjes opgevoerd hebben, bij haar bezoek aan het Museum voor Volkskunde.

Mijn vriend,

Vandaag mag ik hier de tolk wezen van de Beheerraad van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen en de Beheerskommissie van het Gents Museum voor Volkskunde, om u thans, als overleden poppenspeler, nogmaals te danken om uw jarenlange, getrouwe inzet, en aan u, mevrouw De Puydt, zijn trouwe echtgenote, en achtbare familie, ons oprecht mede-leven en mede-lijden te betuigen.

Nu, mijn vriend, mag u rust en vrede verwachten, alhoewel, voor dat wat die rust betreft – gesteld – dat mede in de verheerlijking van het licht, daar ook de houwe trouwe vrienden samen zijn, uw oom, Gust De Puydt (Oskar Vervaecke), die zoals voorheen, "mee 'n petaterschelmseke puppekoppen, armen en benen zit te snijen" – en Jules De Muynck die puppekliedsekes zit te stèppe, onder het waakzaam oog van Frans Casteels en Achiel Blancke en natuurlijk onder het alziend oog van pastoor Joris Vandenbroucke, – gesteld dat ... wel, mijn vriend, dan heb ik voor wat die rust betreft, zo wat mijn bedenkingen.

Maar van één zaak ben ik overtuigd: nu is alles in de vrede des Heren.

Mijn vriend, zeer velen en ik zelf hebben veel van u geleerd. Daarvoor dank ik u. Het was voor mij een eer en een grote levensvreugde uw vriend te zijn.

Gustaaf Weze

VOORBEDEN

In het verloop van de mis voor overledenen is sinds een tiental jaren een lichte wijziging ingetreden, met de "voorbeden" na lektuur van het evangelie.

Voorbede is dan een soort dankgebed, van een of meer personen in herinnering aan, of ten behoeve van de overledene.

Tijdens de dienst voor Gustaaf De Puydt hebben de kleinkinderen Jo en Luc tweemaal hun hulde aan Bompia Pierke betuigd, o.a. met deze zinsneden:

... heeft er iemand zich een grootvader kunnen dromen zoals wij er een hadden, een man die poppen tot leven kon brengen, die verhalen kon vertellen waarin hij meestal zelf de heldenrol vertolkte.

Wanneer we proberen zijn totaalbeeld voor onze ogen te toveren, dan zien wij steevast een goedgehumde eenvoudige man, kuierend op het koerke van 't Museetje... Voor elkeen een goed woord, en laten we "woord" hierbij ruim interpreteren. Hij was een man met warme hartelijkheid, waar wij allen zo fier op zijn... Hij had een Pierkes-hart. Bompia, wij geven je Pierke mee, omdat we weten dat je niet zonder kan. Je blijft leven in de lach van alle kinderen...

Na hen kwamen Jannes, Hilde en Dolf aan de beurt. Uit de tekst van Dolf: *Voor al de keren dat Gustaaf De Puydt ontelbare kinderharten sneller deed kloppen door Pierke tot leven te brengen. Opdat wij even zo ook met kleine dingen gelukkig zouden kunnen zijn.*

Van Hilde: *voor onze grootmoeder die dikwijls in de schaduw stond, maar een belangrijke stuwende kracht voor het gezin was...*

Pierke, meer dan een halve eeuw, boegbeeld voor de jeugd

Lino van Michel Bracke.

Personen die toevallig op een woensdag- of zaterdagmiddag op het binnenplein van het Museum voor Volkskunde vertoeven, luisteren telkens verrast. Vanwaar stamt dat aangrijpend rumoerig gejoel?

Waar zijn de kinderen in de buurt dichtbij aan het schreeuwen om een persoon-in-nood hulp te kunnen verlenen? De luisteraars zijn ontsteld. Wat is er aan de hand? Ze brengen verder bezoek aan het museum en het gebeurt makkelijk dat enkele minuten later een gelijkaardige hulpkreet door de lucht snijdt: *Pierke ... Pierke ...* De held van de kinderen zit alweer in de nesten en de rol en taak van de jeugd bestaat erin hun geliefde held met hun geroep te verwittigen, want de jeugd speelt mee ... *in het poppenspel ...*

De jeugd speelt mee!

Meer dan een halve eeuw is Gustaaf De Puydt de kern en de kiem van het Spelleke gebleven. Het Spelleke heeft als woord velerlei betekenissen, o.a. dat het over niet veel ruimte dient te beschikken voor een vertoning, maar vooral omdat het gegeerd en geliefd en geëerd is. Ontzaglijk vele kinderen hebben in en met Pierke een wondere en ongelooflijk wijde wereld zien opengaan. Volwassen lieden kunnen zich moeilijk voorstellen welk een metamorfoze de leuke knaap, de fijnzinnige grasjas voor hen veroorzaakt.

Gustaaf De Puydt heeft voor de lezers van Oostvlaamse Zanten eens zijn repertorium opgesteld, na herhaald aandringen.

Bij het handelen over poppenspel let elkeen veel te veel op de tweevoudige samenstelling van het woord: 'poppen' en 'spel'. De aandacht richt zich niet genoeg op het 'beleven' en 'inleven' van het kind in een beroerde en boeiende faze, ontleend aan een sprookje, een historie van

het eigen en een verre land, met alle mogelijke onderwerpen: Dreyfus, De slag van Japan, Aanslag op het leven van de keizerin van Oostenrijk, Baas Ganzendonk, De Amerikaanse tovenaars, Genoveva van Brabant, De Zwaneridder, Bakelandt, Smidje Smee, Jan van Parijs, Jaakje met zijn fluitje, Ali Baba en de 40 rovers, De barbier van Sevilla ... (Repertorium van " 't Spelleke van de Muide" 1923-1934 – in Oostvlaamse Zanten, 1966, 220-222)

Sprookjes en sagen, legenden en historische figuren, operamotieven komen aan bod. Beelden wij ons voldoende in, welk een ontwikkeling deze 'stukken' opleveren, naast en na de volksboeken en het volkstoneel?

In die zin is Gustaaf De Puydt geheel en al, gedurende vele, vele jaren, de bezieling en de ziel geweest. Bij het doorbladeren van het rijk archief van de familie De Puydt vindt u een dokument van konservator Julien Boes: Het "Spelleke van de Folklore", officieel poppentheater der stad Gent, zal op zaterdag 18 juli 1942 de eerste keer optreden om 16u. in het Museum voor Folklore, in de Lange Steenstraat, waar lange tijd een tweetalig opschrift naast de deur hing! Aldus zouden we talrijke en haast talloze details naast elkaar moeten schikken, als in een weergalozes mozaïek voor het zo bedrijvig bestaan van Pierke!

Na de Lange Steenstraat speelt een drieluik een rol in zijn leven, in het Alijnshopitaal, de huisjes met het nummer 43, 45 en 63.

Michel Bracke heeft het eerste huisje zo enig en innig gevat in een schets, het hoofd dat waakt en denkt en zint, Pierke op en top, in de hoogte. Hier heeft Gustaaf De Puydt vele jaren gewoond, regelmatig met de aandacht naar het uurwerk, zijn drang om immer stipt te zijn; de "loge" nummer 45 heeft hem gekend als een gulle persoon die veel meer presteert dan het aanbieden van tickets. Immer hoffelijk en vriendelijk met het hartelijk gebaar van een vriend, wanneer een persoon of een groep het museum verlaat: *Bent u tevreden? Tot uw dienst. Een fijn bezoek aan de stad*, en dies meer. Daar straalt een andere trek van Gustaaf De Puydt. Nummer 63, de toegang tot de poppenspelzolder was én is het nummer voor de jeugd, het hele jaar door, behalve

Lito van Oscar Bonneville: Voor mijn vriend Pierke. De steen bevindt zich in het Museum, afdeling Drukkerij.

tijdens de Gentse Feesten, als Pierke ook de koer symbolisch en werkelijk in beslag neemt.

Hij was de Bond en ons tijdschrift biezonder genegen. Driemaal heeft hij er in gepubliceerd, eens voor het Repertorium (zie boven); eens met 40 jaar "Pierke", opgedragen aan overleden vrienden, en medespelers: Frans Casteels, Jules de Muynck, Oscar Vervaecke, in Oostvlaamse Zanten, 1962, 238-240, met twee illustraties; een derde keer met *Jeugdherinneringen uit Evergem*, 1971, 173-181.

Hij voelde zich waarachtig blij en gelukkig, wanneer hij apart voor de Bond kon presteren en beleefde zijn gaven in de felste maat en hoogste graad. O.a. bij het bezoek van koningin Fabiola aan het Museum op 28 januari 1974, in het kader van de Kantwerkersmesdag, bij de viering van het vijfhonderdste lid.

Hem werd veel eer betoond, door afgevaardigden van het Ministerie, de Gouverneur, het Stadsbestuur, door AVRO, Radio Omroep van Hilversum op 29 september 1958 in het Radioskoopprogramma over Volkskundig Vlaanderen. In de BRT, 14 okt. 1973, in programma 'Helemaal van streek' van Xavier Waterloos. Sennosuke Takeda, Director van Takeda Marionette Troupe in Tokyo, heeft in een film voor Japan het optreden van Pierke vastgelegd, in april 1969. (Zes brieven in het familiearchief De Puydt!) Gustaaf De Puydt beleeft thans het poppenspel in de hemel samen met zijn vrienden die hem zijn voorafgegaan, zoals Gustaaf Weze, voorzitter van de beheerskommissie, het zo diepzinnig en origineel heeft vertolkt.

Pierke leeft en speelt voort in en door zijn zoon Marc, in een samenspel met Dolf en Chris.

Een droomschone persoonlijkheid heeft ons verlaten. Een knappe zoon treedt met een radde ploeg vast in zijn voetsporen.

Renaat van der Linden

BEDEVAARTLEPELS, -VAANTJES EN 'TACKEN' VAN SINT-LIEVEN

1. BEDEVAARTLEPELS

Kort na de tweede wereldoorlog is wijlen mijn vader in het bezit gekomen van twee houten lepels met versierde steel, die voor de materiële volkskunde en nog meer voor de bedevaartgebruiken in Vlaanderen van bijzondere betekenis zijn.

De twee lepels kreeg hij van een boerenzoon, wiens familie sinds vele generaties een reeds in de middeleeuwen bestaande hoeve te Sint-Lievens-Houtem bewoonde. Deze hoeve, nu bekend als "Taverniers hof", behoorde tot aan de Franse omwenteling toe aan de Sint-Baafsabdij bij Gent.

De lepels zijn enigszins verschillend van grootte: de grootste en meest versierde is 24 cm lang, de andere slechts 20,5 cm. Ze zijn gesneden uit bukshout en zijn betrekkelijk goed bewaard (1). De twee lepels vallen op door hun versierde steel. In beide gevallen wordt daarop een nijptang afgebeeld met een tong erin geklemd. Bij de kleinste lepel is het stukje hout dat de tong voorstelt evenwel afgebroken. De steel van de grootste is intact, maar hier werd het ontbrekende lepelbakje door een nieuw vervangen.

Volgens J. Weyns bleef de houten lepel op vele plaatsen tot op het einde van de negentiende eeuw bij buitenlieden de voorkeur genieten boven de metalen lepel (2). Het bakje van de lepel was ronder van vorm dan bij de hedendaagse. De opkomst van het spitse model dient in de loop van de achttiende eeuw geplaatst te worden.

Uit oude prenten en schilderijen blijkt dat de lepel dikwijls op de hoed of muts gestoken werd, – zo komt op een schilderij van de Meester van Alkmaar, *de Zeven Werken van Barmhartigheid* (1504) een bedelaar voor met een lepel in de hoed – en uit bepaalde taferelen krijgt men de indruk dat de lepel ook wel een teken van feest en vreugde zou zijn (3).

Naast de gewone eetlepel waren er ook die als herinnering aan een bepaalde gebeurtenis werden gemaakt. Dit is het geval voor de bekende dooplepels, waarbij op de steel dikwijls de schutspatroon van het kind werd afgebeeld (4). Lepels konden ook als ex-voto geofferd worden, b.v. in Duitsland voor de tandpijn (5). Er zijn ook apothekerslepels met ver-

(1) Zie de afbeelding hierbij. Een foto van de grootste lepel vindt men in G. Braekman, *Sint-Lievens-Houtem in oude Prentkaarten* (Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 1973), afb. 30.

Zie ook F. Duquet, *Zo was Sint-Lievens-Houtem* (s.d., s.l.), p. 19; een variant staat (getekend) bij dezelfde, "Sint-Lievens-Houtem", *Jb. Zottegemse Culturele Kring 1976-77*, 89.

(2) WEYNS J., *Volkshuisraad in Vlaanderen* (Beerzel, 1974), II, p. 526.

(3) WEYNS J., *Op. Cit.*, II, p. 529.

(4) Men vgl. KLIJN E.M.F., *Oude zilveren lepels* (Lochem, 1967).

(5) KRIS-RETTENBECK L., *Bilder und Zeichen religiösen Volksglaubens* (München, 1963), p. 104 en afb. n° 379.

sierde steel (6), maar, voor zover mij bekend, wordt nergens een lepel vermeld die als herinnering aan een bedevaart mee naar huis werd gebracht.

Algemeen bekend in Vlaanderen is natuurlijk wel het gebruik van papieren bedevaartvaantjes als aandenken om mee naar huis te nemen; in enkele gevallen blijken het ook metalen plaatjes te zijn, zoals de "vestelkes" van Gistel, of papieren blazoentjes zoals te Mater (7). Bedevaartlepels in Vlaanderen vind ik echter nergens vermeld.

Toch was bij een historisch zeer belangrijke bedevaart, nl. die welke jaarlijks door de Gentenaars naar Sint-Lievens-Houtem tot omstreeks het midden van de zestiende eeuw werd ondernomen, het mee naar huis nemen van een houten lepel een algemeen gebruik. Dit vinden we bevestigd in een paar historische bronnen. Tot op heden is echter nooit een exemplaar van deze lepels gevonden, zodat de twee in mijn bezit wel van bijzonder belang lijken.

Gezien het voor onze streken uitzonderlijk karakter van bedevaartlepels, is het belangrijk aan te tonen dat deze door hun versiering in direct verband staan met de verering van een bepaalde heilige, en bovendien te bewijzen dat ze bij een bepaalde bedevaart van die heilige thuishoren.

Zoals reeds gezegd, komen beide lepels overeen door de nijptang en de uitgerukte tong die op het einde van de steel staan afgebeeld.

De nijptang en tong nu zijn de karakteristieke attributen of emblemen waarmee de H. Livinus, patroon van Gent, wordt voorgesteld. Hij was een heilige bisschop van Ierse afkomst, aan wiens historische authenticiteit echter sterk wordt getwijfeld (8). Eigenlijk zouden monniken van Sint-Baafs de legende van Liafwinus (Lebuinus), een Angelsaksisch priester die rond 785 gestorven is, de beschermheilige van Deventer, ten voordele van hun abdij hebben herschreven en aangepast (9).

Volgens de traditie kwam Livinus in 655 naar de Sint-Baafsabdij bij Gent, in het gezelschap van enkele leerlingen. Op een van zijn bekeringsstochten komt hij te Houtem aan, een van de vele bezittingen van de abdij. Twee zusters, Berna en Craphaildis, verlenen er hem gastvrijheid. De heidenen, die de H. Livinus in dit dorp en omgeving wilde bekeren, bedreigden hem herhaalde malen met de dood. Maar onversaagd ging de heilige daarop nog heviger tegen hen te keer :

Op het hooren van deze tael, steeg de woede zijner vyanden ten toppunt : een hunner wierp zich op de dienaer Gods, greep hem by de borst en rukte hem met eene tang de tong uit den mond, om die aen uitgehongerde honden voor te werpen (10).

(6) HANSMANN L. und KRISSE-RETTEBECK L., *Amulett und Talisman* (München, 1966), n° 322.

(7) VAN DER LINDEN R., *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen* (Ledeberg-Gent, 1958), p. XVII.

(8) VANDER ESSEN L., *Etude critique et littéraire sur les Vitae des saints mérovingiens de l'ancienne Belgique* (Leuven, Parijs, 1907), pp. 368-75.

(9) Cf. MOENS, "Anciennes litanies de Saints", *Analecta Bollandiana* LIX (1941), 278, en "L'auteur de la Passio Livini s'est-il inspiré de la Vita Lebuini?", *Analecta Bollandiana* LXX (1952), 285-305. Ook J. WOLTERS, *De eerste geloofspredikers op het grondgebied van het huidige Bisdóm Gent* (Gent, 1946), p. 103 spreekt van "de valse Vita uit de tweede helft van de 11e eeuw".

(10) DE SMET D.D., *Leven van den Heiligen Livinus, Patroon van Gent en Apostel van het Land van Aalst* (Gent, 1857), p. 86-87.

De H. Livinus

Ill. frontispice in J.J.De Smet "Leven van den heiligen Livinus", Gent, 1857.

Door een mirakel krijgt de heilige bisschop echter terstond zijn tong terug. Enige tijd nadien sterft hij dan de marteldood.

Omstreeks het midden van de vijftiende eeuw schreef Olivier de Lange, prior van de Sint-Baafsabdij, allerlei werken in het Latijn en het Middelnederlands in verband met de H. Livinus. Sommige ervan gingen verloren⁽¹¹⁾, andere bestaan slechts in uittreksels, zoals het fragment uit *De Processione cum sacro corpore Beati Livini uersus Houthem* in K.B. Brussel, Hs. 8941, fols. 83-84. In het Nederlands schreef hij o.m. de legende van de H. Livinus, die in drie Hss. geheel of gedeeltelijk bewaard is⁽¹²⁾. Het omvat het leven, de passie en de verheffing in 842, de translatie van Houthem naar de Sint-Baafsabdij in 1007 en de tweede translatie in 1171, gevolgd door een gebed. Zijn werk steunt op de Latijnse *vita* uit de tweede helft van de elfde eeuw, die aan de H. Bonifacius, bisschop van Mainz, wordt toegeschreven⁽¹³⁾.

Belangrijk voor ons doel is erop te wijzen dat het wegens het uitrukken van de tong is dat de H. Livinus in de christelijke iconografie steeds wordt afgebeeld met de bisschopsstaf en -mijter en met in de opgeheven hand als attribuut een nijptang met daarin een tong, zoals men op de hierbijgevoegde afbeelding kan zien⁽¹⁴⁾.

Reeds Jacob van Maerlant vermeldt dit uitrukken van de tong in zijn *Spiegel Historiael* waar hij in "Van sente Lievene" o.m. zegt⁽¹⁵⁾:

Tote Houthem hi castijede,
Ende Gods wort wies ende dijede,
...
Daer was hem die tonghe utgesneden,
Ende ghenas weder tier steden
Ende tfier van hemelrike verbrande
Uptie stede daer sine viande.

In een vijftiende-eeuws handschrift in de British Library te Londen (Ms. Add. 39-638)⁽¹⁶⁾ komt een gebed voor gericht tot "Sinte Christofforus en sinte Lievin", waarin de volgende passage voorkomt (fol. 12v).

O lieuin syt mede in de weere
Ende bidt mede ons lieuen heere

(11) REUSENS J., *Olivier de Langhe in Biographie Nationale V* (1876), kols. 320-323.

(12) HAP C., "Middelnederlandse heiligenlegenden bewerkt door Olivier de Lange. Een studie over de handschriften", *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij voor Taal- en Letterkunde en Gesch.* XXVII (1973), 75-121.

(13) Zie LÖWE H., "Entstehungszeit und Quellenwert der Vita Lebuini", *Deutsches Archiv f. die Erforschung des Mittelalters* XXI (1965), 345-370.

(14) De afbeelding komt in het werk van D.D. De Smet voor tegenover de titelbladzijde.

(15) DE VRIES M. en VERWIJS E., *Jacob Van Maerlant's Spiegel Historiael* (Leiden, 1863), 3e deel, 8e boek, pp. 64-65.

(16) Voor andere Mnl. teksten in dit handschrift zie mijn "Enkele Zegeningen en krachtige gebeden in een Vlaams devotieboek uit de vijftiende eeuw", *Volkskunde* LXXIX (1978), 285-307.

Datti mi ende mijn gheselschap al
Bewachten wille, voor mesual
Want hu, sonder loghene vleckē,
Hu huut was ghesneden die tonge ter necke
Dat ghi leet, lieuin, verduldlike,
Om onsen heere van hemelrike.

De martelaar werd begraven in de kerk van Houtem, een dorp dat naar hem Sint-Lievens-Houtem genoemd werd.

De jaarlijkse bedevaart van de Gentenaars naar Sint-Lievens-Houtem vindt zijn oorsprong in het jaar 1007. In dit jaar werd uit vrees voor vreemde krijgsbenden, de fiertel met de overblijfselen van de heilige uit Houtem naar de Sint-Baafsabdij bij Gent overgebracht. Naar de traditie verhaalt, werd de stoet tot tweemaal toe op miraculeuze wijze tot staan gebracht, totdat Erembold, de toenmalige abt van Sint-Baafs, de plechtige belofte deed dat jaarlijks de relikwieën op dezelfde dag (29 juni) naar Houtem zouden weergebracht worden ⁽¹⁷⁾.

Dit is de oorsprong van de jaarlijkse bedevaart die echter reeds bij het begin van de veertiende eeuw een deel van haar religieus karakter had ingeboet ⁽¹⁸⁾, maar waarvan de populariteit eeuwenlang onaangestast bleef.

Nadat we hebben aangetoond dat er tussen de twee houten lepels en de H. Livinus een onmiskenbaar verband bestaat, dienen we nu te bewijzen dat deze lepels bij de bedevaart van de Gentenaars naar Sint-Lievens-Houtem horen. Hiermee bedoel ik dat, gezien het uitzonderlijk karakter van bedevaartlepels, waarop hierboven reeds gewezen werd, er goede argumenten en liefst historisch onaanvechtbare getuigenissen moeten voorhanden zijn om deze Livinuslepels ook als bedevaartlepels te kunnen aanvaarden.

Gelukkig is het zo dat niet minder dan twee verschillende zestiende-eeuwse ooggetuigen van de bedevaart deze lepels vermelden.

Uit de laatste jaren vóór de afschaffing van de jaarlijkse tocht door Karel V in 1540, dateert een anonieme beschrijving door een Fransschrijvende ooggetuige ⁽¹⁹⁾. Dit is een belangrijk dokument door zijn breedvoerigheid en door het feit dat hier allerlei details over deze bedevaart bewaard zijn, die men tevergeefs elders zou zoeken ⁽²⁰⁾. Na het vertrek uit Gent en het dorpsfeest te Houtem beschreven te hebben, verhaalt de auteur hoe de pelgrims, wegens hun buitensporigheden ook wel "Lievenszotten" of "duvelkins" genoemd, terugkeerden in Gent:

⁽¹⁷⁾ DE POTTER F., *"De Sint-Lievensprocessie uit Gent naar Houtem"*, *De Vlaamsche Kunstbode* XXVIII (1898), 5-17.

⁽¹⁸⁾ GESSLER J., *"De aloude bedevaart naar Sint-Lievens-Houtem"*, *Oostvl. Zanten* XVI (1941), 66 en P. CLAEYS, *Pages d'histoire locale gantoise* (Gent, 1894), I, chap. XII, en III, chap. IV.

⁽¹⁹⁾ GACHARD L.P., *Relation des troubles de Gand sous Charles Quint en 1539 et 1540* (Brussel, 1846), pp. 102-107.

⁽²⁰⁾ GESSLER J., *Oostvl. Zanten* XVI (1941), 65-73 vat deze beschrijving samen en geeft ook enkele citaten.

Ils rentroient en la ville de Gand entre trois et quatre heures de l'après-disner, chascun en rapportant plusieurs manières de mercheries et petits bibelotz et jollitez qu'ils donnoient en ruoient aux femmes et filles et autres gens qui estoient tant ès fenestres que devant les huys des maisons et par les rues, regardans ainsy rapporter ledit saint Liévin, et, entre autres choses, *donnoient grand nombre de louches de bois et d'estain, mais la pluspart de bois, les aucunes bien gentement et jolyement ouvrées et taillées à la manche* (21).

Hier zijn dus de "louches de bois" met hun mooi bewerkte 'stelen'. Het moet de anonieme ooggetuige opgevallen zijn als een heel bijzonder gebruik van deze terugkerende pelgrims. Deze lepels, die werden meegebracht uit Houtem, dienden echter niet alleen om uit te delen aan de Gentenaars die de tocht niet hadden meegemaakt. Ze waren ook bedoeld als onderscheidingsteken van de bedevaarders. Dit vernemen we uit een ietwat latere geschiedkundige bron.

Meer dan een kwarteeuw nadat Karel V erin geslaagd was aan de jaarlijkse bedevaarttocht naar Houtem definitief een einde te stellen, verhaalt de Gentenaar Marcus Van Vaernewijck (22) hoe in 1567 "up de XIXen in wedemaent" (juni) de fiertel van Sint-Lieven uit de Sint-Baafsabdij naar de Sint-Janskerk te Gent werd overgebracht en daar ter verering opgesteld. Dit deed men blijkbaar ieder jaar sinds de tocht naar Sint-Lievens-Houtem wegens de ermee gepaard gaande troebelen verboden was.

Interessant is dat Van Vaernewijck bij de vermelding van dit feit tevens herinnert aan de vroegere tocht naar Houtem en aan de gebruiken die daarbij in ere werden gehouden. Als vroeger, zegt hij, na de bedevaart de stoet met de fiertel terug binnen de stad kwam

veel knechteraeye (*jongelui*) zach men van daer (*Houtem*) commen, *up haer bonetten met lepelen besteken* ende met stocken vul ghevlochten kersen, naer daude costume (23).

Het is duidelijk dat Van Vaernewijck hier doelt op dezelfde "louches de bois" met hun fijnbewerkte stelen, waarvan de Fransschrijvende tijdgenoot een kwarteeuw vroeger al melding had gemaakt.

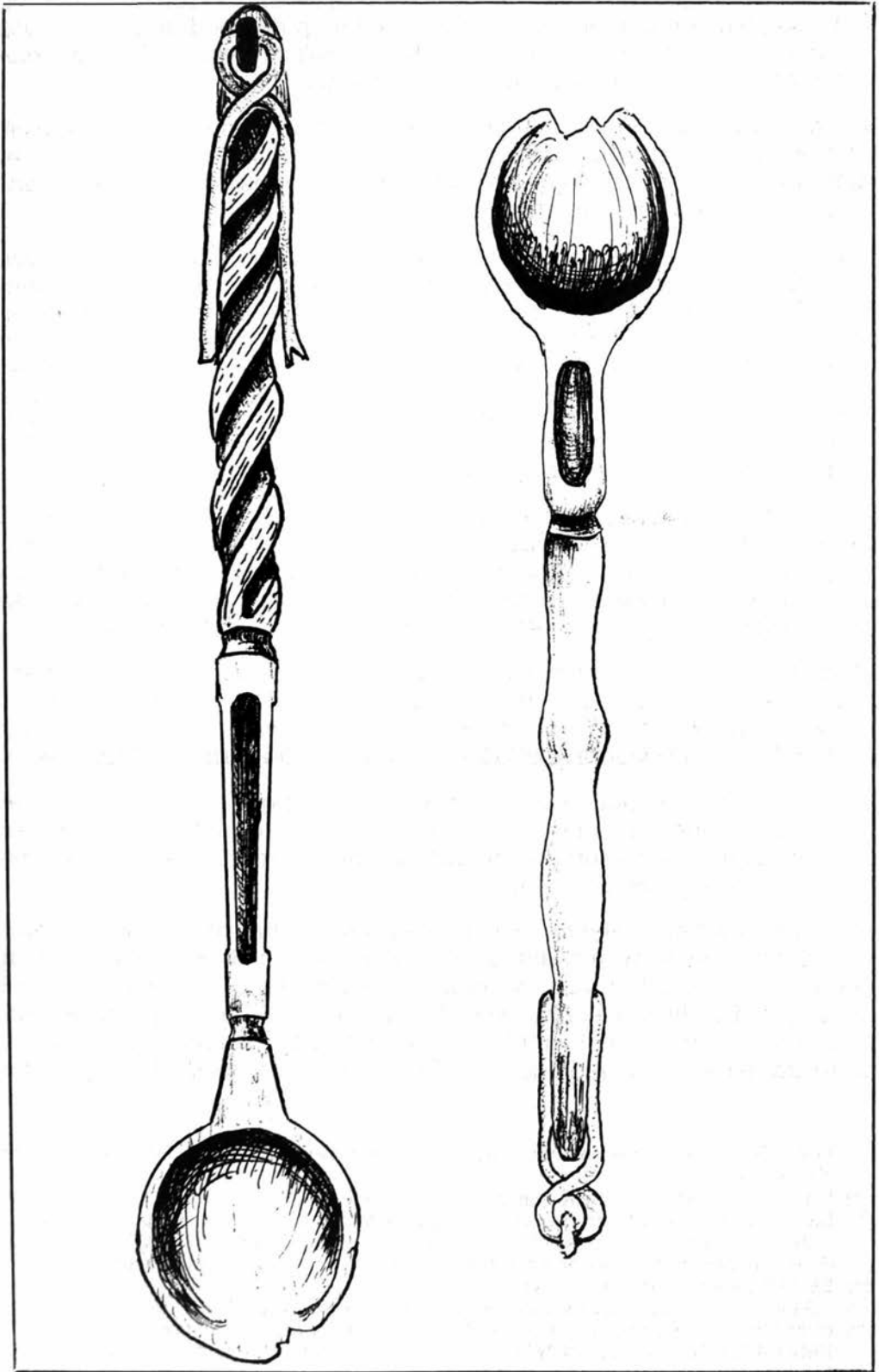
Het bevestigen van de lepels op de hoeden van de bedevaarders is een bijzonderheid die deze "louches de bois" gemeen hebben met andere bedevaarttekens. Er zijn zestiende-eeuwse afbeeldingen bekend waarop ook het bedevaartvaantje op de hoed van pelgrims blijkt bevestigd te zijn. Dit is het geval met een door R. van der Linden vermeld schilderij, dat aan Jan van Amstel wordt toegeschreven (24). Ook op een gravure

(21) GACHARD L.P., *Op. Cit.*, p. 103. Ook aangehaald bij J. Gessler, *Oostvl. Zanten XVI* (1941), p. 71. Cursivering van mij.

(22) VAN VAERNEWIJCK M., *Van die Beroerlicke Tijden* (Mij VI. Bibliophilen IV, n° 1, Gent, 1873), II, p. 283.

(23) Cursivering van mij.

(24) VAN DER LINDEN R., *Bedevaartvaantjes*, p. XVII.

naar Jan Bruegel de Oude, die de "Sint-Joriskermis" voorstelt, staat op het voorplan een personage dat een vaantje op de hoed draagt ⁽²⁵⁾. Ook de metalen pelgrimstekens, zoals de "vestelkes" van Gistel, werden soms op de hoed van bedevaarders vastgehecht ⁽²⁶⁾.

Uit het voorgaande kan dus worden afgeleid dat de lepels wel degelijk werden gebruikt als herinnering aan de pelgrimage naar Houtem, precies zoals vaantjes en "vestelkes" als herinnering aan andere bedevaarttochten werden (en worden) meegebracht.

Toch blijft nog de vraag te beantwoorden waarom precies bij deze bedevaart houten lepels als herinnering werden gebruikt en geen vaantjes. Het is moeilijk hierop na zovele eeuwen een onomstootbaar en sluitend antwoord te geven. Men kan zich alleen maar wagen aan een veronderstelling die echter wel gesteund is door historische gegevens.

Het jaarlijks maken van vele honderden, misschien duizenden fijnbewerkte lepels kan moeilijk het werk geweest zijn van één man. Men denkt veeleer aan een nering, zoals die van de houtdraaiers te Gent.

De oudste keure met betrekking tot deze Gentse nering die ons bekend is gebleven, dateert van 1521. Hieruit blijkt dat er naast schotel-, stoelen en pijpedraaiers ook nog andere groepen houtdraaiers binnen de nering werden onderscheiden. De schoteldraaiers vormden de laagste graad in vakmanschap en zij mochten o.a. lepels maken met de boog ⁽²⁷⁾.

De patrones van deze nering is weliswaar de H. Moeder Anna, maar toch blijkt dat er tussen de nering van de houtdraaiers en de H. Livinus nauwe banden bestonden. Immers al wie lid werd van deze nering verbond zich daardoor tevens lid te zijn van de gilde van Sint-Lieven ⁽²⁸⁾.

Item so wat manne de voornoemde neeringhe coopt, dat hij met den coopenne vande voors. neeringhe comt int ghilde vanden grooten heere sente lievin ende verbindt hem daer af te dienen als zijne ghebuerte comt ...

Om de verbintenis "den grooten heere sente Lievin" te dienen te begrijpen dient men te weten dat de zware fiertel van de H. Livinus tot in 1468 op de schouders van twaalf mannen van Gent naar Houtem werd gedragen. Na dit jaar echter werd bepaald dat de "rijve" op een wagen zou worden vervoerd ⁽²⁹⁾ en dit deed men ook tot omstreeks 1471. Daarna werd de fiertel weer gedragen ⁽³⁰⁾. Er waren twee broederschappen die

⁽²⁵⁾ LEBEER L., *Beredeneerde catalogus van de prenten naar Pieter Bruegel de Oude* (Brussel, Kon. Bibl., 1964), p. 132.

⁽²⁶⁾ VAN DER LINDEN R., *Bedevoortvaantjes*, p. XVII.

⁽²⁷⁾ DE POTTER F., *Gent van den oudsten tijd tot heden* (Gent, s.d.), VI, p. 417. Volgens Gabr. Celis, *Volkscundige kalender voor het Vlaamsche Land* (Gent, 1923), p. 304 was de H. Livinus de beschermheilige van het Gentse schrijnwerkersambacht.

⁽²⁸⁾ DE POTTER F., *Op. Cit.*, p. 541.

⁽²⁹⁾ DIERICX Ch.L., *Mémoires sur la ville de Gand* (Gent, 1815), II, pp. 394-95.

⁽³⁰⁾ FONCKE R., "Kaliote af." *Kommentaar bij een "laat-Middelnederlands kwatrijn"*, VMKVA (1951), 103, en H. NOWÉ, "Gentse voorgedoden op de Sint-Lievensbedevaart", *Miscellanea J. Gessler* (1948), p. 968.

de fiertel droegen of begeleidden. Deze broederschappen waren "de gilde van binnen" te Gent en "de gilde van buiten" te Sint-Lievens-Houtem.

Het is wel het werk van de "gilde van binnen", waarnaar in de statuten van de houtdraaiers wordt verwezen. De gilde van binnen nam aan de Sint-Jorispoort op het einde van de Steendam, de grens van de heerlijkheid van de Sint-Baafsabdij, de zware fiertel van de heilige met haar traliehek van de monniken over. Ze plaatste ze op een draagberrie of op een wagen en begeleidde de fiertel tot aan de grens van Sint-Lievens-Houtem, waar de "gilde van buiten" deze eervolle taak overnam.

Uit de statuten van de houtdraaiers blijkt dat de leden van deze nering nauw bij de bedevaart betrokken waren. Het ligt dan ook voor de hand te veronderstellen dat deze taak van het begeleiden van de bedevaart, de leden op de lucratieve idee gebracht heeft bij die gelegenheid speciaal voor de bedevaart ontworpen lepels aan de man te brengen en wel een in een duurdere en een in een goedkopere versie. In beide gevallen echter herinnerde de kenmerkende tang met de uitgerukte tong aan "den grooten heere sente lievin".

Wat er ook van zij, ik meen dat uit het voorgaande duidelijk gebleken is dat de twee bewerkte houten lepels unieke voorbeelden zijn van Vlaamse bedevaartlepels. Naast de talloze bedevaartvaantjes dient in de religieuze volkskunde ook een plaatsje ingeruimd te worden voor de bedevaartlepel, een zeldzaam verschijnsel weliswaar, dat echter precies daarom des te merkwaardiger is.

2. BEDEVAARTVAANTJES EN PELGRIMSTEKENS

In verband met het bovenstaande wil ik signaleren dat een toevallige vondst in het Archief van de Sint-Baafskerk te Gent bewijst dat er in de 16e eeuw ook "vaantjes" en "vestelkes" of pelgrimstekens van Sint-Livinus in omloop waren. ⁽³¹⁾

Exemplaren ervan zijn helaas niet bekend, maar dat ze ooit bestaan hebben is nu bewezen. In de Rekening van de Sint-Baafskerk van 1 aug. 1574 tot 31 juli 1575 leest men op fol. 39:

Item betaelt den man in de Duve te Putte van twee hondert vaentens van Sente Lieven, 3s. 4 g.

Item betaelt den zelve, voor twee hondert loon tacken ooc van Sente Lieven 3 s. 4 g.

De leverancier die – naar men mag aannemen – ook de drukker was van deze bedevaartvaantjes, wordt aangeduid als "den man in de Duve te Putte". Hiermee wordt een Gentse drukker bedoeld. Op de plaats die 'Putte' heette, de huidige Gouden-Leeuwplaats, woonde Gislain Manilius. Deze afstammeling uit het bekende Gentse drukkersgeslacht overleed in 1573, maar zijn weduwe zette het beroep van haar man voort tot in 1575. In 1576 nam Pieter de Clerck de zaak over.

⁽³¹⁾ VAN DER LINDEN R., *Bedevaartvaantjes* (Brugge, 1986), p. 207, n° L 55.

Het drukkersadres van Guislain Manilius (en weduwe) was: "wonende te Putte, naest de Gulden Schale inde Duve". ⁽³²⁾

De Sint-Baafskerk bestelde dus in 1574 bij de weduwe van Guislain Manilius tweehonderd vaantjes. Met "den man in de Duve" wordt dan wel een drukkersgast of zaakgelastigde van de weduwe Manilius bedoeld. Dat Manilius ook "tacken" vervaardigde, is een activiteit die van hem niet bekend was. Evenmin trouwens was bekend dat hij ook vaantjes heeft gedrukt.

Het woord "tacken" duidt zonder twijfel een pelgrimsteken aan, dat gewoonlijk "vestelke" genoemd wordt. Het woord "tack" komt in het *Middelnederlands Woordenboek* voor met de betekenis: "voorwerp met een scherpe punt".

Deze metalen pelgrimstekens waren inderdaad voorzien van een of twee ogen of van een omplooibare pin, zodat de pelgrims ze op hoed of mantel konden vastmaken. Met "tacken" zijn in het hierboven gegeven citaat dan ook zonder twijfel uit lood gegoten pelgrimstekens bedoeld, voorzien van een pin; het woord 'tack' is als een van elders niet bekende synoniem voor "Pilgerszeichen" of "vestelke" te beschouwen.

Wat de "tacken" van Sente Lieven voorstelden weten we natuurlijk niet zeker, maar waarschijnlijk kwam er de heilige met de gewone attributen, nijptang en uitgerukte tong, op voor ⁽³³⁾.

In alle geval leverden de twee posten uit de rekening voor 1574-75 belangrijke nieuwe gegevens voor volkskundige aspecten van de Sint-Livinusverering in de late zestiende eeuw.

W.L. Braekman

⁽³²⁾ VANDERHAEGHEN Ferd., *Bibliographie gantoise* (Gent, 1858), I, pp. 176-177.

⁽³³⁾ Komt niet voor bij K. KÖSTER; "Religiöse Medaillen und Wallfahrts-Devotionalien in der flämischen Buchmalerei des 15. und frühen 16. Jahrhunderts", in: *Buch und Welt. Festschrift für Gustav Hoffman* (Wiesbaden, 1965), pp. 459-504; idem, "Kollektionen metallener Wallfahrts-Devotionalien und kleiner Andachtsbilder ..." in: *Das Buch und sein Haus. Gerhard Liebers gewidmet I* (Wiesbaden, 1979), pp. 77-130; idem, "Gemalte Kollektionen von Pilgerzeichen und Religiösen Medaillen ..." in: *Liber amicorum Herman Liebaers* (Brussel 1984), pp. 485-534.

HET PROCESSION-ALBUM VAN DE H. MACARIUS UIT 1867 BRUGGE EN GENT

In tegenstelling tot 1967 waar de negenhonderdste verjaardag van de heiligverklaring van de H. Macarius in mineur werd gevierd, stond deze patriarch in 1990 wel ruim in de belangstelling. Te Laarne vond in het kasteel een kleine tentoonstelling "Sint-Macharius in Oost-Vlaanderen" plaats ter gelegenheid van het tweede eeuwfeest van de gelijknamige gilde aldaar. Het bedevaartvaantje dat toen werd uitgegeven, was van de hand van Roland Van Rostenberge. Te Brugge liet het Komitee Brugge-Mariastad de kapelnis van de H. Macarius in de Oostmeers restaureren. Gelijktijdig vond in de zaal "De gekroonde laars' de expositie "De H. Macarius en Brugge" plaats. Een rijk geïllustreerd boekje bundelde de historische gegevens in dit verband (1). Hoe lovenswaardig deze initiatieven en realisaties worden genoemd, ze kunnen geenszins een vergelijking doorstaan met die uit 1767 én uit 1867. Het jaartal '67 speelt in het levensverhaal van de H. Macarius namelijk een voorname rol. Op 7 mei 1067 werd zijn graf in de Sint-Baafsabdij te Gent in aanwezigheid van heel wat vooraanstaanden geopend en werd hij verheven tot de eer van de altaren.

Voor de feestelijkheden te Gent in 1767 stijgen boven alle uit. Een aantal auteurs ondernamen al pogingen om ze voor ons te beschrijven (2). Bij het bekijken van de processiewagens van deze optocht, rijst dan toch de bedenking hoe dergelijke pronkstukken werden aangemaakt. Het driemast schip, dat in het Bijlokemuseum wordt bewaard en dat een overblijfsel van die ommegang zou geweest zijn, blijkt na de recente restauratie dan toch niet voor deze H. Macariusprocessie gerealiseerd. Ook technisch ontstonden wel heel wat problemen. Verder lijkt het voorttrekken ervan en het draaien in de smalle straten ons niet zo gemakkelijk.

Het *Programme de la procession générale et des Solennités religieuses qui seront célébrées à Gand en la cathédrale de S. Bavon, Du Jeudi 16 mai au Dimanche 26 mai 1867, à l'occasion du jubilé huit fois séculaire de S. Macaire patron contre la peste et autre épidémies* (3) en de aankondigingen en verslagen in allerlei kranten bezorgen ons een idee van die

(1) MEULEMEESTER J.L., *De H. Macarius en Brugge*, Brugge, 1990.

(2) Zie in dit verband: M. VAN WESEMAEL, *Over Sint-Macarius. De populairste aller Gentse heiligen*, in *Gendtsche Tydinghen*, 10, 1981, p. 242-262; B. d'Hainaut-Zveny, *Feesten en vermakelijkheden onder de regering van Karel van Lotharingen*, in cat. v.d. tent. *Karel Alexander van Lotharingen*, Brussel, 1987, p. 115-136 met afb. en vooral M. FREDERICQ-LILAR, *Feestdecors in Gent tijdens de regering van Karel van Lotharingen*, in dezelfde catalogoog, p. 137-146, specifiek p. 141-144 en verder p. 282-289, nrs. V6-V9 met afb. en met bibliografie. Zie ook M. FREDERICQ-LILAR, *Een groots feest in Gent in de 18e eeuw: het eeuwfeest van de heilige Macarius*, in *De Woonstede*, nr. 77, 1988, p. 34-51.

(3) Dit programmaboekje werd uitgegeven te Gent in 1867 en gedrukt door C. Poelman, 53 + VIII blz., 21,3 × 13,8 cm. Er verscheen eveneens een Nederlandstalige editie van dit programmaboekje, gedrukt bij J. en H. Vanderschelden.

Pl. VI. Sint-Barbara kollege.
 Illustratie uit het album "Souvenir de la procession..."

feestelijkheden. Bij die gelegenheid drukte de Gentenaar S. Leliaert en C^o een boekje onder de titel *Lozangen ter eere van den H. Macarius, aartsbisschop van Antiochië. In den Heer ontslapen den 10 April, op den avond van Witten Donderdag, van het jaar 1012, in de armen der Kloosterlingen van den H. Bavo, te Gent* (4). Deze brochure bevat de teksten van drie liedjes die door de leerlingen 'der beschermerschool van jonge Werklieden' in de plechtige ommegang werden gezongen.

In 1767 werd door de Gentse typograaf Jan-Thomas Meyer, die werkzaam was van 1737 tot 1771, een herdenkingsalbum uitgegeven onder de titel *Beschryvinge van het zeven honderdjaerig jubilé van den heyligen Macarius, bezonderen patroon tegen de peste. Het welk geviert zal worden binnen de stad van Gend hoofdstad van Vlaenderen* (5). Aan de hand van zo'n album krijgen we een idee van de optocht.

Ook in 1867 werd zo'n herinneringsboek gerealiseerd. M. Van Wesemael kent het bestaan van die uitgave maar meldt dat het onvindbaar is (6). In een Brugse privé-verzameling mochten we echter zo'n exemplaar ontdekken. Over dit album gaat het vervolg van onze bijdrage.

(4) Het werd gedrukt te Gent in 1867, 16,3 × 21,5 cm, IV blz.

(5) Zie de publikaties in noot 2 en verder J. MACHIELS, *De boekdrukkunst te Gent*, in cat. v.d. tent. *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*, Gent, 1975, deel II, p. 76.

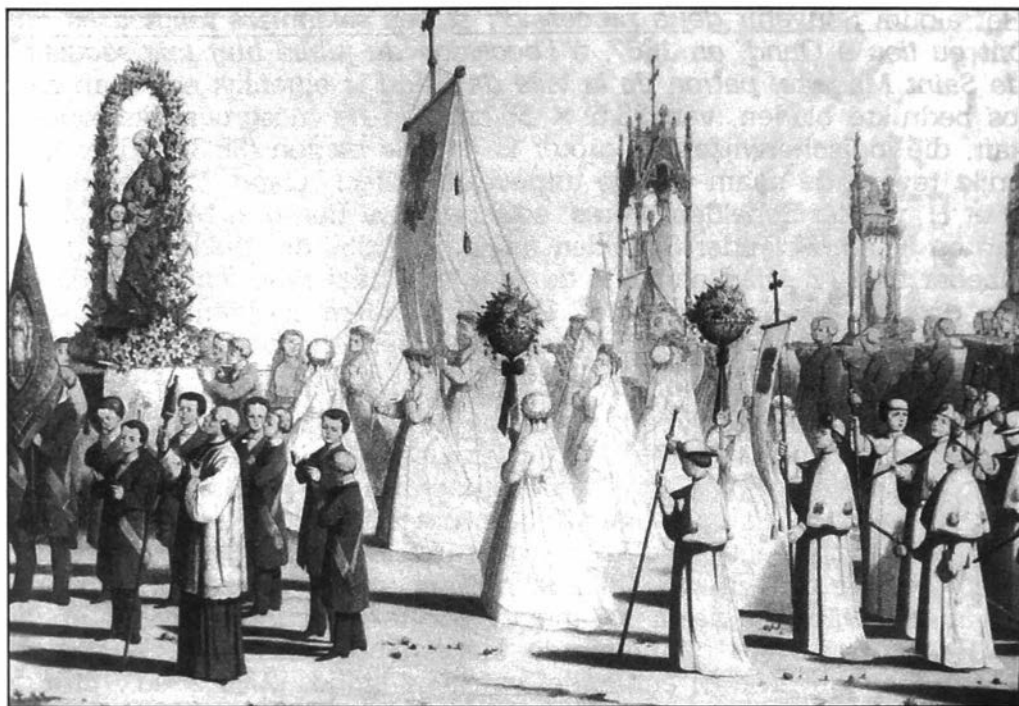
(6) VAN WESEMAEL M., *op. cit.*, p. 261.

Het album *Souvenir de la procession et des solennités religieuses qui ont eu lieu à Gand, en 1867, à l'occasion du jubilé huit fois séculaire de Saint Macaire, patron de la ville de Gand* is eigenlijk een map met los bedrukte bladen, van 36,5 × 55 cm. Op de mosgroene kartonnen kaft, die logischerwijze iets groter is dan de bladen (38,3 × 55,8 cm), prijkt tevens de naam van de uitgever-drukker: "Gand, Imprimerie de J. et H. vander Schelden, frères, éditeurs, Rue Basse. – MDCCCLXIX". Jan en Hendrik vander Schelden namen in 1857 de drukkerij van hun moeder over. Zij had namelijk de zaak van haar man Ange-Ignace na zijn dood in 1836 verder gezet. Deze typografen zorgden voor tal van volumineuze meerdelige theologische traktaten en godsdienstige boekjes (7).

Het hier te bespreken album werd dus twee jaar na de feestelijkheden gerealiseerd. Enkele sobere lijntjes en een hoekornament, in zwarte druk, sieren verder het voorplat. De binnenkant heeft een kleine inslagboord. Het achterplat is in onbedrukt mosgroen. Zes donkerbruine lintjes laten toe het geheel te binden. Het gebruikte lettertype bestaat, traditioneel voor die tijd, uit een mengeling van enkele soorten. Het album bevat eigenlijk twee delen: 48 met zwarte tekst bedrukte bladen en 25 in Romeinse cijfers genummerde kleurenillustraties. De bladspiegel wordt aangegeven door een kader van fijne lijntjes (27,6 × 43,7 cm) in zwarte druk. Na de titelpagina, met identiek dezelfde tekst en vormgeving als de kaft, volgt het copyright en de opdracht. De uitgave is namelijk door de drukker opgedragen "A Sa Grandeur Monseigneur Henri-François Bracq, XXIIème évêque de Gand, hommage respectueux". Vervolgens worden de namen van de 280 intekenaars vermeld. Naast heel wat kloosters en adellijke personen, vinden we eronder ook enkele belangrijke figuren, zoals Adolf Duclos. Deze namen werden niet alfabetisch gerangschikt, maar vermoedelijk volgens datum van inschrijven. Alle teksten werden in de Franse taal gesteld. Vervolgens vinden we de namen van de komiteeleden en de tekst van de bisschoppelijke brief met de aankondiging van de feestelijkheden. Uiteraard biedt de uitgave een gedetailleerd verslag van de plechtigheden, die op woensdag 15 mei om 20 uur met het luiden van de klokken van alle kerken en kapellen van Gent startten. Bij die gelegenheid werd de H. Macariuskapel in de Sint-Baafskatedraal volledig opgefrist en vernieuwd (8). Het album bevat een uitvoerige beschrijving van deze heringerichte straalkapel en van de versiering van de katedraal. Dag na dag krijgen we een overzicht van de plechtigheden. Vooral de 'Procession générale en l'honneur de S. Macaire, wordt uitvoerig toegelicht. Deze ommegang vond plaats op zondag 19 mei in aanwezigheid van heel wat vooraanstaanden, waaronder bijna alle Belgische bisschoppen. Uit Brugge alleen kwamen vier

(7) Over deze drukkerij is niet zoveel geweten, zie J. MACHIELS, *op. cit.*, p. 97 en p. 103. En verder F. VANDERHAEGHEN, *Bibliographie gantoise. Recherches sur la vie et des travaux des imprimeurs de Gand (1483-1850)*, Gent, 1858-1869, V, p. 110-141.

(8) A. D.(uclos), *Sint Makaris*, in *Rond den Heerd*, II, 19 april 1867, p. 174-175. Zie ook E. DHANENS, *Inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen. Sint-Baafskatedraal*. Gent, Gent, 1965, p. 106 en p. 211 (vergist zich in het eeuwfeestgetal).

Pl. XV. Groep van de H. Kerst-parochie.
Illustratie uit het album "Souvenir de la procession...".

duizend toeschouwers met de trein ⁽⁹⁾. Iedere groep van de processie krijgt een bespreking. Intussen zwaait de auteur met een lovend wierookvat. Deze uitleg past volledig bij de prenten die het tweede deel van deze bundeling uitmaken. Na het overzicht van de processie en van de andere feestelijkheden en samenkomsten (o.a. van de genootschappen van de H. Vincentius a Paulo van het bisdom Gent) werden de franstalige sermoenen van Mgr. Mermillod, hulpbisschop van Genève, afgedrukt. De nederlandstalige preken van pater kapucijn Elzearius pasten blijkbaar niet in dit geheel. De feesten werden op zondag 26 mei met een Te Deum in de Gentse katedraal afgesloten. Het album bezorgt ons verder nog een "Description sommaire des planches" en een inhoudstafel.

Het tweede deel bevat, zoals gezegd, 25 kleurplaten, volgens de chromolito-techniek. De bladspiegel bedraagt 28,2 × 44,5 cm. De chromolito's zelf zijn 26,5 × 42,7 cm en waren uitgevoerd naar ontwerptekeningen van E.A. Trulin. De Brugse firma Daveluy realiseerde de steendrukken. Deze illustraties werden tentoongesteld in een expositie te Brugge in 1881 ter gelegenheid van vijftig jaar België ⁽¹⁰⁾. Ieder stukje van de processie werd in zachte kleuren en op de voorgrond afgedrukt. De achtergrond werd telkens gevormd door een lijntekening, die een silhouet van een straat of stadsbuurt weergeeft. Onder de bladspiegel prijkt naast de namen van de verschillende uitvoerders, een korte tekst,

⁽⁹⁾ A. D.(uclos), *Het Santje van Sint Makaris*, in *Rond den Heerd*, II, 26, 25 mei 1867, p. 206.

⁽¹⁰⁾ MICHELS G., *Uit de wereld der brugse mensen en de fotografie en het leven te Brugge 1839-1918*, Brugge, 1978, p. 34-36 en A. VANHOUTRYVE, *Daveluy: "Litograaf des Konings"*, in *Brugge, die scone*, XI, maart 1990, 1, p. 14-15. Zie ook het *Gedenkboek der Nijverheidtentoonstelling van West-Vlaanderen te Brugge*, Brugge, 1881, p. 46 nr. 19.

*Pl. II. Groep van de weldadigheidsverenigingen, scholen en konfrieres.
Illustratie uit het Album "Souvenir de la procession..."*

in sierlijke letters, met uitleg over de voorgestelde scène. Vooral de levendigheid en de detailweergave vallen op. Op het tweede blad dragen enkele mannen het speciaal voor die gelegenheid gekapte neogotische gepolychromeerde beeld "De H. Macarius en de pestlijders", dat in de gelijknamige parochiekerk van Gent wordt bewaard ⁽¹¹⁾. Ook beeldengroepen van andere heiligen werden megedragen. Het kleurrijk geheel wordt bekomen door de vele gonfalons en vaandels, de historische kledij van de figuranten, de wapenschilden en panelen. De straten waren feestelijk bevlagd en versierd, o.a. met guirlandes. De meeste parochies, scholen en kloosters van de Arteveldestad stonden voor één of andere groep in. De processie eindigde met het bekende zilveren schrijn van de H. Macarius, dat in de Sint-Baafskatedraal wordt geconserveerd.

Aan de hand van dit verzorgd uitgevoerde album krijgen we een beeld van de grote H. Macarius-processie in 1867 te Gent. Het uitgeven van dergelijke herinneringsboeken naar aanleiding van grote stoeten, processies en omme-gangen was zeker geen nieuwigheid. Al met de Macarius-feesten in 1767 kwam zo'n specimen tot stand. Vooral in de negentiende eeuw werden er heel wat gerealiseerd. Tevens vertonen ze een grote variatie qua vorm, inhoud en uitvoering. Meteen toonde de drukker de nieuwste snufjes op het gebied van typografie. Dit album van de H. Macariusfeesten vormt daarop geen uitzondering, wel merkwaardig is dat het formaat vrij groot is en dat de bladen los van elkaar werden uitgevoerd. Is dit misschien de reden waarom er zo weinig bewaard bleven?

Jean-Luc Meulemeester

⁽¹¹⁾ Cat. v.d. Mini-expo. 1984. *Sint-Macariuskerk Gent*, Gent, 1989, p. 28 nr. 36.

Noël KERCKHAERT - Dirk DE VLEESCHAUWER. *Het nieuwe licht uit Langerbrugge 1900-1940.* Ebes, Antwerpen, 1990, 494, ill. Een rare verwijt naam en zeldzame zichtkaarten. Een nieuwe tuinwijk.

Dit boek behandelt de ontwikkeling van het marktproduct 'elektriciteit', hoe verschillende gemeenten, aarzelend of progressief, het 'nieuwe licht' onthaalden, om gas- en petroleumlicht te vervangen. Een register van plaatsnamen en een lijst van de toenmalige elektriciteitsondernemingen besluit het belangwekkend geheel. In menig boek kunt u heem- en volkskundige aspecten ontdekken. Het komt er op aan, die aan te stippen en mede te delen. We bieden enkele onverwachte elementen.

Op blz. 444-446 leest u de bestelling en aankoop van de 'Bensonketel', die buiten de gebouwen geplaatst werd. Het personeel noemde aanvankelijk de ketel 'Miss'. In 1931 was nog geen sprake van een optimale werking. In januari 1932 werden de water- en stoomleidingen grondig gewijzigd. In die periode noemde het personeel 'Miss Benson' ook 'de hoer', die bij voorkeur 's nachts haar kuren kreeg, door een buis die het begaf, een las die het voor bekeken hield of een pomp die niet meer werkte. Telkens moest in allerijl en in een verstikkende atmosfeer vol ontsnappende stoom tot herstelling worden overgegaan, wat met de nodige krachttermen en scheldwoorden aan het adres van de Benson vergezeld ging.

In de onmiddellijke omgeving van de elektriciteitscentrale ontstond een woonwijk: 'Herryville', een wijk genaamd naar directeur-generaal Leopold Herry.

Officieus geschiedde het om steeds meer personeel, vooral ingenieurs, ter beschikking te hebben, wanneer in de

centrale iets misliep of om wachtdiensten te verzekeren. Centraal in de wijk bevindt zich het zogenaamde 'Casino', in de eerste plaats een restaurant voor degenen die zonder familie een van de woningen van 'Herryville' betrokken.

In 1930 liet Herry er een wielersportbaan bouwen. Bij het personeel vond dit initiatief vanzelfsprekend veel bijval. Vlaanderen was dan reeds toonaangevend in de wielersport. Heeft dergelijk 'buitenbeentje' van de directeur-generaal er toe bijgedragen tot zijn verdwijning? Een dynamisch voorman zag in het aanleggen van een wielersportbaan, heel wat anders dan technische welvaart en voorspoed langs de elektriciteit.

Andere waardevolle feiten:

In Moorsele voert de beek 'De Gonde' het water af naar de Schelde. De korenwatermolen aan de beek behoorde eerst toe aan de eigenaars van het kasteel van Beerlegem, nadien aan de familie Doccker. Het waternrad wekte reeds vroeg elektriciteit op. Het ligt voor de hand, dat de elektriciteitsvennootschap een cabine op het erf van de molenaar plaatste. Dergelijke aanknopingspunten dienden om gemeentebesturen en de bevolking voor de elektriciteit te winnen.

Tientallen en tientallen post- of te Ansichtkaarten illustreren het boek, enkele met ietwat verrassende voorstelling:

Caprycke Groeninge feesten 1914.

Régales Internationales de Cluysen-Terdonck, 25 Mai 1911.

Berlare - Hondenkarretje met melktransport.

Nieuw-Jaer door de gaz ontstekers Brugge, Gent, Gentbrugge.

R.L.

ZESDE GESCHIEDKUNDIGE BOEKENBEURS VOOR VLAANDEREN

Zat. nam. 29 febr. - zon. 1 maart 1992

GENT — Sint-Pietersabdij

Archeologie - Familiekunde - Geschiedenis - Heemkunde - Volkskunde

Beerte die Nauwe, Janne Corthiele en vriendinnen in DIE EVANGELIEN VANDEN SPINROCKE (ca. 1510)

VERBODEN VOLKSBOEK

Rond 1480 verschijnt er in Brugge op de persen van de kalligraaf, vertaler en boekhandelaar Colard Mansion een merkwaardig drukje, nl. de eerste uitgave van 'Les Euvangiles des quenouilles' (1).

Hoewel Mansions editie ondertussen verloren is gegaan, blijft die toch heel belangrijk, want ze ligt aan de basis van de Franse herdrukken (Lyon, Parijs, Rouen), van de Nederlandse vertalingen (Antwerpen 1510, 1550 en Amsterdam, 1575, 1662), van de Duitse 'Der alten Weiber Philosophy' 1537 en 'Kunkels- oder Spinnstubenevangelia' (1537) en - via Caxton - van de Engelse 'The gosselles of dystaves' (ca. 1510). Kortom, dit Brugse drukje uit de late vijftiende eeuw is het uitgangspunt voor de eeuwenlange en ruime verspreiding van een populair - maar verboden - volksboek.

'Die Evangelien vanden Spinrocke' is een verzameling van 230 uitspraken die een anonieme 'meester van desen boec' in de mond van vrouwen ('spinrocke' 2) legt. Hij laat ze - allemaal samen 'n honderdtal vrouwen - op zes opeenvolgende spinavonden aan het woord. Daar geven ze elkaar raad om beter te functioneren. Het is het andere kennen en kunnen (3) dat hier aan bod komt. Elke avond neemt een andere spinster de leiding over en die treedt op als 'evangeliste': wat ze zegt is 'alsoe waer als d'evangelie'. Waar nodig, mogen de anderen 'glosseren' (4), d.i. kort en bondig commentaar leveren op haar te-nemen-of-te-laten waarheden.

Die tekst ontsnapte uiteraard ook niet aan de mentaliteit van de tijd waarin die geschreven of vertaald werd. De late vijftiende eeuw was een tijd van spanningen, verschuivingen en (onvervulde) verwachtingen. De bedoeling van het boekje is ongetwijfeld drievoudig: informeren (5), amuseren en provoceren. Met het gevolg dat het heel vroeg op de katholieke lijst van verboden boeken werd gezet.

(1) De originele tekst die Mansion gebruikte, is nog bewaard in een handschrift in de Bibliothèque Nationale, Parijs. Voor deze bijdrage gebruikte ik Michiel van Hoochstraten 'Die Evangelien vanden Spinrocke', Antwerpen ca. 1510.

(2) De spinrok - later door het spinnewiel vervangen - is eigenlijk een vrij lange stok waaraan bovenop de wol of het vlas bleef hangen om daaruit met de vingers garen of draad te torsen. Op het titelblad van Die Evangelien is dit werktuig duidelijk te herkennen.

(3) Vrouwen, die - volgens het Kerkelijk Recht - niet mogen 'verkondigen', leveren hier het tegenbewijs van 'Extra ecclesia nulla salus'. Zij geven onder elkaar 'niet-gewijde' kennis door.

(4) 'Glosse' is een woord dat de lezer of gebruiker van een handschrift als vertaling of verklaring in de marge / tussen de regels schrijft, bijvoorbeeld voor een bijbeltekst.

(5) Hun wereld was magisch-animistisch. Hierin speelden een bepaald gebaar, het (gesproken/geschreven) woord, de kleur, het juiste aantal keren, het geschikte moment, de analoge vorm en links/rechts/averechts een rol. Het was een riskant leven met taboes, ziekten en ongemakken, met remedies en schutsheligen. Die Evangelien zijn ook voor 'n volkskundige een mijn van informatie!

Die ewāgeliē

Vanden spinroche metter glosen bescreuen ter
eeren vanden vrouwen

Titelblad (Jan van Ghelen, Antwerpen, 1550.)

Ik kan stellen dat het boekje verboden werd omwille van de gevarieerde informatie en vooral omwille van de verholen tendens. De spinsters kenden bijvoorbeeld magische middelen o.a. om het kwaad te neutraliseren, om te winnen bij het dobbelspel of om de sexuele drang te vergroten. En tegen dat soort bijgeloof moest de Kerk reageren. Zinspelingen in verband met de sacramenten grensden effenaf aan profanatie. De laïciserende tendens viel in de grote massa, vlot verpakte informatie niet zo direct op, wat de tekst juist nog verderfelijker maakte. De zes evangelisten beantwoordden overigens niet aan het verwachte model.

Zijn sommigen niet datgene wat de Kerk juist afkeurde: wellustig, ja-loers, in concubinaat levend met de paap, bijgelovig en zelfs andersdenkend (waldens)? In die zin was dit boekje voor 'n aantal leiders zeker en vast een gênante spiegel. Ten slotte laat de klerk een groep vrouwen uit de lagere klasse - erger nog: kwebbelende spinsters - dé waarheid verkondigen!

Het boekje is nu voor de meesten van ons niet zó gemakkelijk te lezen. Het is in het Middelnederlands geschreven, behandelt stof van vijfhonderd jaar geleden en het zit vol dubbelzinnige formuleringen en/of verholen allusies. Het is niet ondenkbaar dat er bij een oppervlakkige lectuur al te veel verloren gaat. En dit verklaart misschien waarom sommigen het over 'bakerpraatjes' durven hebben. Niets is minder waar! Want dan letten zij niet op de structuur noch op de literaire kwaliteiten, ze hebben geen oog voor de gevarieerde inhoud en onderschatten de voorzichtige auteur die de lezer/luisteraar voortdurend confronteert met de vraag: waar begint het waar-als-evangelie en waar eindigt de wereld-ophaar-kop? Aan de hand van de persoonsnaamgeving wil ik dit laatste hier wat verduidelijken.

De anonieme 'meester' is de enige man die op de spinavonden aanwezig is. Hij zwijgt, observeert en zet op papier wat ze allemaal te vertellen hebben. Dat is zijn opdracht. Maar hij voelt er zich als man én als klerk ⁽⁶⁾ gekleineerd en daarom neemt hij revanche door o.a. bij het begin van elke avond de nieuwe evangeliste vrij negatief te typeren of door de spinavond als 'een markt waar men niets dan prietpraat verkoopt' voor te stellen. Daarnaast maakt hij van de gelegenheid gebruik om voor een deel van die vrouwen een passende toenaam te bedenken.

De Antwerpse en Amsterdamse edities van Die Evangelien vanden Spinrock(e) zijn de vertaling van een Franse editie die ca. 1480 in Brugge - voor het eerst - op de markt werd gebracht. De voornamen en de toenames hebben bijgevolg (meestal) een Frans equivalent. Meestal toch, want het verloopt allemaal wat geïmproviseerd. Zo wordt Perette 'Trou-Punais' (stinkend gat) in het Nederlands 'Dontrou' genoemd, Francine 'Molles-Tettes' verandert in "Saechthoot, enz. Je krijgt de indruk dat de oorspronkelijke tekst uit Vlaanderen afkomstig is: Griële is de verfransing van 'Griële' (Margriet) terwijl Margot 'Clappeie' en Clais van

⁽⁶⁾ Als loon voor zijn nachtarbeid beloven de lichtzinnige 'evangelisten' dat ze willen zorgen voor een liefje om met hem naar bed te gaan. Pas op het einde van het boek(je) verneemt de lezer/luisteraar of de klerk het voorstel aanvaardt.

'Trière' (Trier, in het Frans Trèves) niet eens werden vertaald.

Je voelt het al een beetje, de auteur is niet tevreden met abstracte of allegorische namen, zoals dit o.a. in 'Le Roman de La Rose' en in 'Elckerlijck' het geval is. Hij haalt de vrouwen uit de anonimiteit: de meesten hebben een voornaam, (7) en/of toenaam en aan bepaalde vrouwen geeft hij zelfs een sterk typerende naam. Zo komen de vrouwen tot leven: ze kunnen in onze eigen buurt lopen...

De spinsters worden van elkaar onderscheiden niet alleen volgens leeftijd ('een oude kwene', 'een oude tandelose', 'lxxvij. iaer') of herkomst ('vander Graft', 'vanden Solder', 'vanden Couter') maar ook door verwantschap (Gefrine 'Jans de Blau wijf', 'Maroie Pollaerts', Ghenuachte 'dochter van Moeschalien', Mechtel 'swevers'). Eén uitzonderlijke keer wordt het beroep vermeld: Laurette, de spinster. Dit zijn de bekendste manieren om iemand te noemen. Maar hier zou ik wat meer aandacht willen besteden aan die andere vormen van naamgeving waarbij een opvallend fysiek of psychisch kenmerk de doorslag geeft.

Bepaalde mensen trekken al door hun uiterlijk de aandacht. Daaraan hebben vele mensen - ook nu nog - hun bijnaam te danken. Spotnamen ontstaan en verdwijnen en heel dikwijls draait het rond een of andere handicap, zoals dit vijf eeuwen geleden al het geval was met Willemyne en Metken 'metten bult'. Viel je wat buiten de gewone maten - zoals Yseret de Corte of Piate de Grove - dan had je je naam verdiend.

De anonieme klerk van Die Evangelien vanden Spinrocke zoekt het voor Maroie Morelle (zwart paard) en voor Pierinne Huylecotte (Fr. Hulotte) in de dierenwereld. Bij 'n paar vrouwen gaf dan weer de kleur de doorslag: Florette die Swarte, Berthe de Brune, Maroye de Blau, Fremine de Vale (8) en Mecht de Roye. Er zijn vrouwen met 'n te korte neus (Kaennose), met zachte of 'lange mammen', met vlechten ('mitten Tuten'), om maar niet te spreken van Blaulippe, Guldemont, Swartsnede, Swartgat en Vuylgat...

Toegegeven dat het hier voor een stuk om fictieve namen (9) gaat die een man met zin voor humor - of is het om te provoceren? - aan het papier toevertrouwt. In elk geval getuigt de anonieme klerk van een scherpe opmerkingsgave en zin voor afwisseling. Maar bewijst hij zijn creativiteit niet vooral daar waar hij bepaalde typerende toenames koppelt aan bij-die-persoon-passende uitspraken? In plaats van het bekende 'Zeg mij wat je eet en ik zal zeggen wie je bent', dacht de auteur wellicht aan de variant 'Vertel iets en ik zal zeggen wie of wat je bent'.

Ik neem het geval van Baudine Kaennose (stompe neus) en Moroye Vuylgat. Hij associeert de eerste met 'n commentaartje over 'n speciale

(7) Over de voornamen is er weinig opvallends te vermelden, tenzij wellicht dat de voorkeur gaat naar Maria (en varianten: 10x) Petronila (8x); Berta (6x), en Johanna, Isabella of Sebille (elk 3x). Een groot aantal meisjesnamen hebben - naar het Franse model - de suffixen - 'ine' of '-ette'.

(8) Of dit hier iets te maken heeft met de (ongezonde) tint of met de symbolische betekenis van die kleuren - en dus met hun karakter - laat ik in het midden.

(9) Voor de dertiende en veertiende eeuw noteert W. Beele kleurrijke en weinig lovende toenames als: Slutebeurze, Strikebeurze (gierigaard), Gapere, Vuleneze, Ongevoegs (onbehoorlijke), Putain, Rabaude, enz. (Studie van de Ieperse Persoonsnamen uit de stads- en baljuwsrekeningen. 1250-1400. Handzame, 1975).

soort 'spiegels met bruine glazen die stinken' en hiermee zinspeelt hij op blote bipsen in Brugse badstoven. Die allusie wordt in 'De Tuin der Lusten' (Bosch ± 1516) als volgt afgebeeld: een naakte vrouw kijkt van dichtbij in het achterste van een duivels wezen van wie het zitvlak de vorm van een bolle spiegel heeft. Bosch illustreerde daarmee het nu nog bekende gezegde 'Wie zich 's nachts spiegelt, ziet (het gat van) de duivel'.

En Maroye Vuylgat? Zij verzorgt de commentaar als de leidster verkondigt 'alsmen witlaken [proper beddegoed] leit in een bedde soe rust den enghel daer op, tottertijt toe dat men er op vijst [scheten laat] of anders doet'. Naast Maroie Vuylgat zitten waarschijnlijk ook de andere slonzige vrouwen: Robinette Swartsnede, Emmeken de Becladde, Jozine en Jannette Saenghereet, Perrette Saengecleet en Beerte die Onghemaecte... Maar de Française Perrette Trou-Punais (stinkend gat) is in het Nederlands dan weer - in een dubbelzinnige context! - als 'Dontrou' vertaald.

Iemand 'Dontrou' noemen, is onomwonden zeggen wat je van hem/haar denkt en dit moet hard in de oren klinken! Maar de naam 'Slapghegordt' krijgen, is even erg. Slapghegordt wordt vermeld in het verhaaltje van de mens-ooievaar die aan de Bruggeling Claes van Triere in de omgeving van het Katharinaklooster in de Sinai de weg toont. Als bewijs dat hij 's zomers in Vlaanderen wel degelijk de gedaante van een ooievaar aanneemt, haalt die man de trouwring van Claes' vrouw te voorschijn. Hij had immers zijn nest op het huis van Claes' buurman en had die trouwring daar ergens opgeraapt. Meteen werd het voor de wereldreiziger duidelijk dat zijn vrouw hem bedroog, want 'n trouwring doe je nooit af! Terecht krijgt die ontrouwe vrouw de naam 'Slapghegordt', wat gezegd wordt van een vrouw die al te gemakkelijk haar gordel losmaakt ⁽¹⁰⁾.

Ik vrees dat de naam van Engel (Fr. Angeline) Groenader ook niet als een echt compliment bedoeld is. Iemands groene zijde betekent eigenlijk iemands verliefde, wulpse kant. Die gevoelens worden geleid via de aders, die als 'gevoelsbanen' fungeren. De auteur laat dus bij voorkeur dames met typische toenames glosseren op uitspraken die in hun 'interessegebied' vallen. Eén voorbeeldje:

'Als een man klaar is om op zijn paard (erotisch metafoor) te springen, dan mag hij zijn zwaard ⁽¹¹⁾ niet nemen uit de handen van zijn vrouw, want het zou hem kunnen hinderen bij 't vechten. (Glosse) Groenader zei dat haar man dat eens meegemaakt had: toen hij 's nachts te paard reed, zag hij iets kwaads [Lt. 'fascinatio' of betovering] en hij was niet meer in staat om z'n mes [!] te trekken.'

⁽¹⁰⁾ Ik kan in dit verband verwijzen naar de symbolische betekenis, verbonden aan 'de gordel laten slepen' (afweer: als een vrouw door een wolf achtervolgd wordt) en aan het 'opten strate' loskomen van de gordel of kouseband van een vrouw (wat overspel van de man voorspelt). Dit zijn twee voorbeelden uit de Evangelien vanden Spinrocke.

⁽¹¹⁾ Het gezegde 'Zo het zwaard, zo de schede' is bekend. Noteer ook dat de bijslaap in de Evangelien beschreven wordt in termen van 'berijden' en van vechten. Over het merkwaardige en heel uitgebreide jargon en de verholen symboliek rond het beslapen kan ik in deze bijdrage niet uitweiden.

Dontrou, Slapghegordt en Groenader zijn katjes die even grijs zijn. Jacquemine Galoyse [bon-vivant] heeft ook van het leven genoten, want als concubine had ze jarenlang de parochiepaap gediend. Van een ander kaliber zijn dan weer ene Franskine Saechthoot (Fr. Molles-Tettes) en Margot Clappeye (Fr. Clappeie).

De anonymus steekt echter niet alle vrouwen in hetzelfde verdomhoekje. Een groot aantal vrouwen heeft een onopvallende neutrale naam. Alleen Mabelie die Genuechlike [aangename] en de evangeliste Gomberde Welgeraecte (ook nog 'die Fraeye' geheten) hebben een vleierende toenaam.

Maar laat je niet misleiden! Hij doet de lezer/luisteraar meer dan eens (grim)lachen door de opzettelijke tegenstelling tussen wat bepaalde spinsters zeggen/schijnen en in feite zijn. Dit is zeker het geval met de zes leidende figuren. Van die zgn. evangelisten kan gezegd worden: 'Hoe groter geest, hoe groter beast'. Ik laat zo maar twee dames aan het woord. Let op het evangelie en naar Beelkens commentaar ('glosse') er op:

'Luister nu es... en wat stiller asjeblijft! Laten we vandaag - ter ere van de vrijdag - spreken over het heilig sacrament van het huwelijk. Zelf heb ik zeven mannen gehad, en mocht er nog een opdagen - een die in mijn smaak valt - ... ik zou er nog naar luisteren. (12) En om ervoor te zorgen dat hij nog tot over de oren verliefd op me wordt, zou ik hem warmoes doen eten, geplukt op Sint-Jansavond. Hij zou me zeker niet meer kunnen laten voor een jongere! (Glosse) Daarop zei Beelken Corthiele: en hij blijft voor altijd zó verliefd als je maar het volgende in zijn oren stopt: hanepluimen - natuurlijk van een haan die met kippen weet om te gaan -, wat haar van een rechterhanepoot en van een kattestaart.'

In het bonte gezelschap van evangeliserende en glosserende spinsters dragen er vier de naam 'Corthiel'. Dit heeft niets te maken met een speciale manier van gaan, maar wel met een opvallende neiging om 'achteruit te slaan', om 'achter opten rugge te vallen' (13). Het is een duidelijke allusie op de bijslaap, zoals die in de 15e eeuw hoorde te gebeuren... En welke commentaar geven die lichte vrouwtjes op woensdag-, donderdag- en vrijdagavond ten beste? Beele Corthieles liefdesmiddel met ingrediënten afkomstig van twee geile dieren, leerden we zojuist al kennen. Achtereenvolgens komen Beerte, Janne en Kalle Corthiele aan het woord:

'Wie het flerecijn [geilheid] in het hoofd of in de lendenen wil voorkomen, mag geen koppen of vlees van een kat of van een beer

(12) Het groot aantal partners dat de vrouwen aankunnen, is natuurlijk een geliefd cliché in de antifeministische literatuur. Een andere evangeliste had ook vijf mannen overleefd... zonder te spreken over al haar scharrelaars. Beweert Chaucers geëmancipeerde Vrouw uit Bath niet iets gelijkaardigs: 'Housbondes at circhedore I have had fyve / Blessed be god that I have wedded fyve! / Welcome the sixte when that ever shal be [...]'

(13) De Brugse rederijker Eduaard de Dene († ca. 1578) had het in verband met de Brugse badstoven over 'wiltjaeghers in venus' warandekens' en 'corthielighe [!] mocxkens [meisjes]'.
[...]

eten. (Glosse) Direct zei Beerte Corthiele : een goede remedie daartegen is es samen naar bed gaan, de vrouw ligt op haar rug en de man juist anders'.

'Beste vriendinnen, beste buurvrouwen, veeg asjeblieft nooit je achterwerk ⁽¹⁴⁾ af met groene blaren. Let daarop en je hebt nooit meer last van wolf. (Glosse) Kalle Corthiel zei dat ze ooit eens haar aars met blaren had afgeveegd en dat ze het nadien niet meer kon uithouden van het speen. Ze dacht dat de duivel in die blaren zat!'

'Vrouwen die al zaterdagsvoormiddags groenten uit de tuin halen voor de soep van zondag, krijgen gemakkelijk stuipen waardoor ze achterover vallen. ⁽¹⁵⁾ (Glosse) Janne Corthiele zei dat dit met haar, als jong meisje, al eens gebeurd was... maar dat een 'ionc medicijn' haar daarvan 'soetelic' genezen had.'

Om de lijst van typerende toenames af te sluiten nog een woordje over Filette de Enge en Beerte de Nauwe. Die twee dames zeggen hun zegje als het over maagdelijkheid ⁽¹⁶⁾ gaat. Ik citeer :

'Wie - door toedoen van een priester - met een gewijde vrouw of met een non naar bed gaat, zal met een rechtopstaand lid en met nog meer pijn dan iemand anders sterven. (Glosse) Filette de Enge zei : en als er uit zo 'n relatie kinders komen, hebben die veel meer tegenslag.'

'Ik zeg - en het is zo waer als evangelie - als een jongen en een meisje nog absoluut niks van sex afweten en toch samen naar bed gaan, zal 't eerste kind dat ze maken meestal even onnozel zijn. (Glosse) Beerte de Nauwe zei dat het juist was. Dit was ook het geval geweest met haar dochter. Ze had die uitgetrouwd aan de varkenshoeder en ze moest het eerst tonen ('wisen') hoe ze het moesten doen. Hun eerste kind was 'puyt sot'.

De typering 'Een oude seer krom' klinkt nogal vaag. Iemand bij de voornaam (of beter : de voor- én bijnaam) kennen, verklapt al een en ander. Als die naam daarbij nog de aard van die persoon prijsgeeft, wordt het interessant. Het wordt écht boeiend als de vrouwen zichzelf ongeneerd blootgeven... En dat doen ze!

⁽¹⁴⁾ Voor de juiste betekenis van 'aars' in de waarschuwing 'Wacht uwen aers te vagen', denk je het best aan gezegden als : 'Paardevoet, wolfstand, hoerenaars en dobbelaars-hand zijn niet te betrouwen' of 'Als men voor de hen [erotisch metafoor, zoals in 'hennetaster'] de hand sluit dan sluit ze haren aars'.

Wolf is de benaming voor een om zich heen vretende, kankerachtige zweer of ook voor een tuberculeuze huidziekte. Elders in de Evangelien is sprake van 'sinte-Lupus ongemack'.

⁽¹⁵⁾ Het gaat hier beslist niet over vlijtige, vooruitziende huismoedertjes, maar over meisjes die vroegtijdig sex bedrijven. Of om het in het Westvlaams te zeggen, over meisjes die 'een pintje vóór de vespers pakken'... en in verwachting geraken!

⁽¹⁶⁾ Anthonis de Roovere (Brugge † 1480) laat een refrein over bedrog in de liefde als volgt beginnen : 'Een nauwe [!] Maeckdecken placht in den somere [...]'.
[...]

Een evangeliste, een klerk en scholieren.
Houtsnede uit "Die Evangelien vanden Spinrocke", editie A. Van Hoochstraten, Antwerpen,
ca. 1510.

Toegegeven, zelfonthullingen ⁽¹⁷⁾ zijn een bekend cliché in de toenmalige literatuur, maar ze kunnen - met het nodige voorbehoud - ⁽¹⁸⁾ wellicht ook iets vertellen over de denk- en gevoelswereld van eenvoudige vrouwen. In de Evangelien voelen de vrouwen zich onvoldaan, gekleineerd en als vrouw verdrukt in een mannenwereld. De uitlaatklep voor die frustraties vinden ze in de spinavond. Daar kunnen ze zich - onder vriendinnen - blootgeven en zwak tonen. Die zwakkere kant is ongetwijfeld het liefdesleven, zowel binnen als buiten het huwelijk.

Als lezer/luisteraar kun je je nu als 'n voyeur voelen bij bepaalde persoonlijke, zelfs intieme zaken die zo maar open en bloot én in de ik-vorm worden gezegd. Maar ongetwijfeld kwam dat bij de spinsters heel gewoon over omdat er ten tijde van de Evangelien veel minder ruimte was voor welke vorm van privéleven dan ook. Zo moest bijvoorbeeld bij de lagere klassen 's winters - omwille van de warmte - alles in de gemeenschappelijke woon-, eet- en slaapruijnte gebeuren. ⁽¹⁹⁾ Ter afwisseling waren er wel de gemeenschappelijke spinavonden. 's Zomers werd het gezinsleven naar de straat verlegd. De familiekring werd dan uitgebreid tot de buurt, waar door endogamie iedereen toch ergens familie van een ander kon zijn. In die context van een heel beperkt privéleven, waar iedereen toch al heel veel over de andere kon weten, kwamen dus een aantal 'bekentenissen' minder revelerend en choquerend over.

In het allereerste kapittel van de eerste avond geeft mevrouw Ysegrine al de toon aan: 'Mijn lieve gebueren ende geselschap daer is niemant van u hi en weet wel. dat ic Jockske mine man meer nam om sijn schoonheit [...]'. Een andere verwaarloosde echtgenote beklagt zich eveneens over haar man, van wie ze vermoedt dat hij 'uitslaapt'. Ze zucht: 'tis meer dan twee maenscynen geleden dat ian ployaert mijne man noch dit noch dat en dede ([me besliep] ende ic ben nochtans wijsf genoch om hem te verduwen'. Ampulline Stuckette zegt ronduit dat ze maar één van de vele meer is 'want hi heeft drie bijwijfs, sonder die ghene die ic niet en weet'.

Enkele mannen vallen dan weer op een andere manier tegen; ze willen misschien wel, maar kunnen niet. Bijgevolg loopt hun vrouw er even onvoldaan bij. Berthe de Brune geeft vlakaf toe dat ze haar impotente man 'een salaet van catten cruyt' moest geven, maar dat het liefdesmiddel hoogstens zes weken deugde. Jeffrine kon het niet verwerken dat haar man, Jan de Blau, 'so crancken huysman is dat hi anders niet en weet dan slapen'. Met Jan Blaulip is het in het echtelijk bed al even

⁽¹⁷⁾ De zelfonthulling - of bij Reinaert: de lekebiecht - vormt de tegenpool van de jaarlijkse verplichte biecht in de eigen parochiekerk. In Die Evangelien komt de (negatieve) houding tegenover de biecht ter sprake.

⁽¹⁸⁾ Het is de vraag in welke mate de vrouwen echt zelf aan het woord zijn en hoeveel er toe te schrijven is aan de creativiteit van de (misogene?) klerk.

⁽¹⁹⁾ In de 14e eeuw kwamen de eerste schouwen op. Dit was uiteraard maar het geval bij de gegoeden. Voor het eerst werd dan in die klasse de mogelijkheid geschapen om zich eens 'n moment van de familie/het personeel af te zonderen.

erg gesteld en dit al vanaf de eerste huwelijksnacht 'want doen ic ginc trouwen groette mi mijn groetmoeder biddende [wenste ze mij] dat ic moest hebben goet stijf gemoet [coïtus] mer nochtans gebuerdet mi anders, god betert'. Mehaute is al zevenenzeventig en ze vindt van haar man dat 'hi so cout ende traech is al waer hi van stene ghemaect'. Ze verlangt nog naar 'n échte man, met de verantwoording: 'en om dat te begeren en derf men niet sien na den ouderdom mer naden goeden wil'.

Ten slotte geef ik de revelerende glosse op Ysegrines waarschuwingen m.b.t. de risico's die meisjes lopen als ze geen rekening houden met het taboe rond het eten van schapekop, hanekam en paling. Beele kon ervan meespreken 'want om deswil datter mijn moeder [er] adt soe heb ick er drie licteiken af behouden die mi nemmermeer en vergaen en sellen. Teerste dat ick dickwil op minen rugghe val [sex bedrijf] Tweeste dat ic mi gaene stote [idem] Tderde dat ick heymelic gebreck [geslachtsziekte] lide'.

De dames hebben dus weinig voor elkaar te verbergen. Tegenwoordig zou men wellicht spreken van 'zelfhulpgroep' of 'groepstherapie'. Een ding is zeker: ze kroppen hun problemen allerminst op. Ze hoeven die ook niet te verdringen want in de groep van gelijkgezinden - tegen de mannen - vinden ze de nodige steun. De zelfonthulling kan misschien wel een literair cliché zijn, maar het kan ook - gezien het sociale kader - als heel normaal worden beschouwd. Of kan de klerk met zijn realistische beschrijving van de levenswandel van de evangelisten en met de ontboezemingen in de ik-vorm ook niet de (bij)bedoeling hebben gehad alles te relativieren wat op de spinavond gebeurde? Als lezer kun je beginnen twijfelen. Je kunt je afvragen: wat is er nu in de Evangelien vanden Spinrock 'alsoe waer als devangelie' en wat is er 'tytcoringe'?(20).

Dirk Callewaert

(20) Dirk CALLEWAERT. *Die evangelien vanden spinrocke metter glossen beschreven ter eeren vanden vrouwen*. *Volkskunde*, Antwerpen 91 (1990 261-272, ill).

Het werk "Die Evangelien vanden Spinrocke" is bekroond in het kader van de Olbrechtsstichting. De auteur kreeg de opdracht in 1985. Het gunstig advies van de leden van de Koninklijke Kommissie voor Volkskunde: J. Van Haver, W. Braekman, E. Van Autenboer, bekroonde de studie.

Samenstelling van het beheer van de Olbrechtsstichting: Voorzitter: Mevr. M. Olbrechts-Maurissens, sekretaris-penningmeester J. Van Haver, leden: A. Roeck, J. Theuwissen, R. van der Linden, sinds 1990: D. Callewaert, M. Jacobs, P. Vansummeren.

Zetel van de Stichting: Dr. J. Van Haver, St.-Bavolaan 7, 1731 Zellik.

Zie OVZ. 62 (1987) 100: de v.z.w. Frans M. Olbrechts-Stichting.

VOTIEFMONUMENTEN VAN MOLENAARS IN Z.-O.-VLAANDEREN

VAN OPENLUCHTKRUIS TOT KERKHOFKRUIS TE STRIJPEN

Langs de hobberige aardeweg overheen de natuurlijke verhevenheid bezijden de Vierklaver te Strijpen (thans deelgemeente van Zottegem) troffen we tot 1950 een openluchtkruis aan. Het bevond zich hoog boven de omliggende akkers, was bevestigd aan een van de drie linden en was in de volksmond gekend als de Kruislievenheer 't Elene. Kunstschilder Marcel AMEEL (Zottegem) heeft er zelfs een mooie lito (30 × 40 cm) van gemaakt.

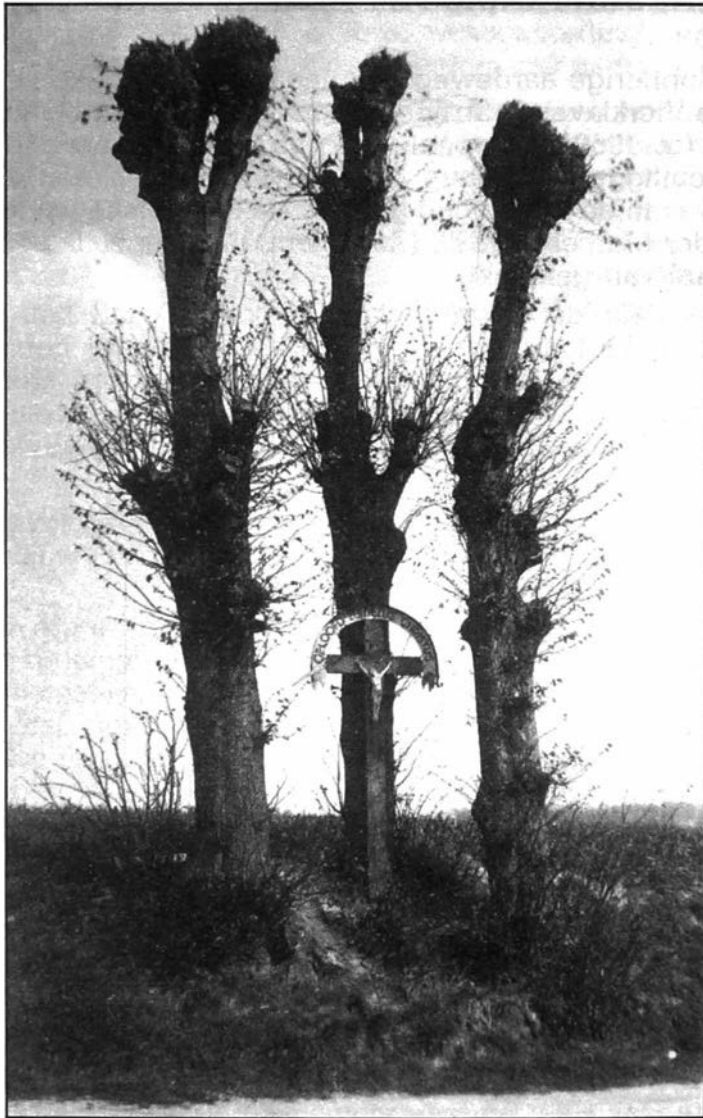
Te oordelen naar de omvang van de bomen, had het geheel een ordentelijke ouderdom bereikt. Menig voorbijganger liet niet na het kruisbeeld te groeten of er een gebed voor te prevelen. Oorspronkelijk was de gekruisigde Kristus een houten beeld dat omstreeks de tweede wereldoorlog door een kleiner gietijzeren exemplaar werd vervangen(1).

Een storm verklaart de oprichting. Op de natuurlijke verhevenheid bevond zich destijds een houten korenwindmolen waar omstreeks 1750 Jan Cantaert graan maalde.

Het was een gunstig en goed jaar geweest. De lente was op tijd gekomen en de warme zomer had haver, tarwe, rogge en gerst bruin-geel gerijpt. Als alles goed verliep zouden de akkers leeg en de schuren vol zijn tegen Zottegemkermis (15 augustus). Er kon dan gegeten en gedronken, gezongen en gedanst worden. Het zou een echte Kermis-Zottegem zijn. Dat was het ook, althans de eerste twee dagen. Maar de dinsdag, de dag van de Ezelskoers, betrok de lucht en voorspelde onweer. Een onweer, zoals men er bij mensengeheugenis geen had gezien, brak boven het feestvierende Zottegem uit. De kermisgasten vluchtten de huizen binnen. Jan Cantaert hield van geen kermisgewoel. Hij was thuisgebleven en bij het losbreken van het onweer klom hij in de molen om de wieken in de wind te zetten en de spil vast te klinken. De molen kraakte onheilspellend onder de woeste windbuien. Hij besprenkelde alle hoeken van de windmolen met wijwater, doch het mocht niet baten. Met een korte knal begaf zich een der wieken. Jan smeekte Ons Heer om zijn molen en hem te redden en... dat hij, zo hij wel en levend van zijn molen kwam, een kruis op de berm van de molenmot zou oprichten en bij testament zou eisen dat zijn nageslacht het kruis zou onderhouden. De opbrengst van een krans van bomen rondom het kruis geplant, zou voor het onderhoud instaan.

(1) Meegedeeld door de Zottegemse Vereniging voor Monumenten- en Landschappen-zorg.

Jan kwam levend van de molen en hield woord. Het kruis werd op de berm bezijden de veldwegel opgericht en een drietal linden er rond geplant(2).

De Kruislievenheer 't Elene te Strijpen, anno 1950. Zoals te zien, is het nieuw ijzeren kruis niet in verhouding tot het toenmalige.

(2) VAN DEN BOSSCHE Nestor, *Spokerijen in de streek van Zottegem*, 104 blz., ill., MCMLXXVII, Europese Bibliotheek, Zaltbommel/Nederland, p. 20-22.

Een proces-verbaal van afpaling van de gemeente Strijpen, dd. 21 oktober 1823, toont aan dat de molen toen nog in het bezit was van de Cantaerts, nl. van Jacobus Cantaert: *Daar bestaan te Strijpen twee windmolens, toebehorende aan Jacobus Cantaert en aan J. Cambien; de molen van den eerstgenoemden dient tot het malen van graan en den tweeden tot het maken van olie en schors; die beide molens zijn zeer voordelig gelegen en den takseur is van gevoelen dat zij eene gelijke waarde hebben...*(3).

Verder deelt de kadastrale legger mede dat na een paar verwisselingen van eigenaar, de molen van Cantaert in 1876 tot de grond werd afgebroken.

STRIJPEN

1.68.C Houten korenwindmolen

Meulenkouter

Gemeente Strijpen Sectie A nr. 588 - art. 58

Oorspronkelijk Cantaert Jacques, mulder, Strijpen

Vóór 1845 :

- *ruil: art. 444/10 → VAN DER STOCKT*

Guillaume, mulder, Strijpen

1875 :

- *verkoop: art. 953/1 → LEMBOURG*

Charles-Louis, mulder, Strijpen

1876 :

- *totale afbraak: grond (4).*

Nadat de molen verdwenen was bleef het kruis overeind als eigendom van de familie Cantaert te Cantaert.

Op een dinsdag in augustus-september 1932 heeft een zekere Jozef De Schamphelaere, dronken van Zottegem komende, het kruis omvergetrokken. De zondag daarop heeft hij tijdens de hoogmis in de parochiekerk van Onze-Lieve-Vrouw Geboorte te Elene (thans eveneens deelgemeente van Zottegem) openbaar om vergiffenis gevraagd. Door toedoen van Burggravin de Nieulandt (Kasteel Leeuwergem) werd hij niet gerechtelijk vervolgd voor zijn snode daad omwille van zijn berouw(5).

Bij het aanleggen van een betonbaan in 1950-51, thans Elenestraat genaamd, is de hobberige weg over de verhevenheid uitgegraven geworden met het gevolg dat de bomen en het kruis verdwenen. Het kruis kwam een tiental meter verder van de oorspronkelijke plaats op de berm terecht. De afgegraven grond werd door een openluchtsteenbakkerij verwerkt en het kruis waar niemand nog belang in stelde, werd met ijzerdraad aan een elektriciteitspaal vastgebonden.

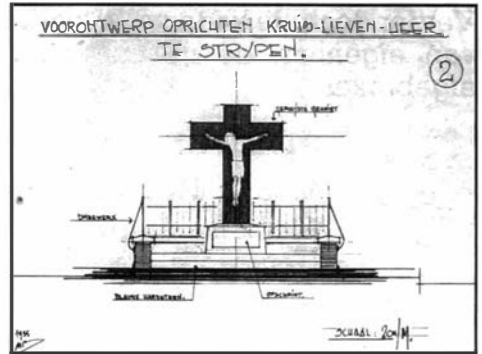
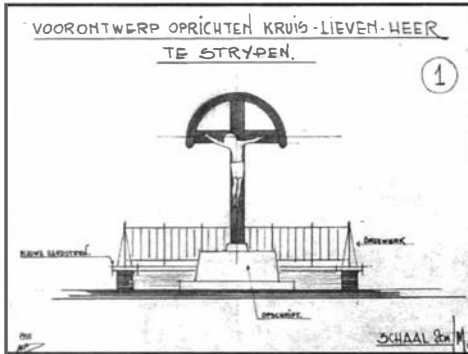
(3) KULTUREEL JAARBOEK VAN DE PROVINCIE OOST-VLAANDEREN, 1960, Derde Band, Veertiende jaar, Gent, 1962, p. 99-100.

(4) Ibidem.

(5) Meegedeeld door Mevr. Ghislain-Burton, Elene.

In Liber Memorialis van de parochiekerk O.-L.-Vrouw Geboorte te Elene (Zottegem) werd niets genoteerd over dit voorval, meegedeeld door Z.E.H. D. De Coninck.

Met het oog op de tot standkoming aldaar van de woonwijk de Kleine Lage, eens de steenbakkerij de gronden had verwerkt, werd door ons toedoen in 1955 twee voorontwerpen, een met een nog sobere en een met een moderne opvatting, aan de familie Cantaert(6) overgemaakt met de bedoeling het kruis als calvarie op te richten op het rond punt voorzien in de woonwijk. Van het voorstel is echter niets terechtgekomen.

Voorontwerpen voor het oprichten van het kruis als kalvarie.

In 1957 kreeg het kruis belangstelling van de V.V.K. Scouting van Zottegem. Op Goede Vrijdag, 19 april 1957, hebben de scouts een nieuw kruis geplant er zorg voor dragend dat het oude uitzicht in een ware geest van traditie bewaard bleef. Enkele voortrekkers zetten zich in de loop van de Goede Week aan de arbeid. Twee zware houten balken werden tot een kruisvorm samengevoegd. Het ijzerwerk werd hersteld en opgefrest. Een herinneringstekst werd in de kruisstam gebeiteld en gebrand: "19 april 1957 VVKS Egmontstam". Er kwam nog wat verf en vernis van pas en het kruis was klaar.

Op die Goede Vrijdag te 18.30 u. waren alle VT's verzameld om met Kapoentjes, Welpen, Jongverkenners en Verkenners het vernieuwde kruis in processie naar de vroegere omgeving te dragen. Het werd bezijden de op- en afrit naar het hoger gelegen akkerveld geplant.

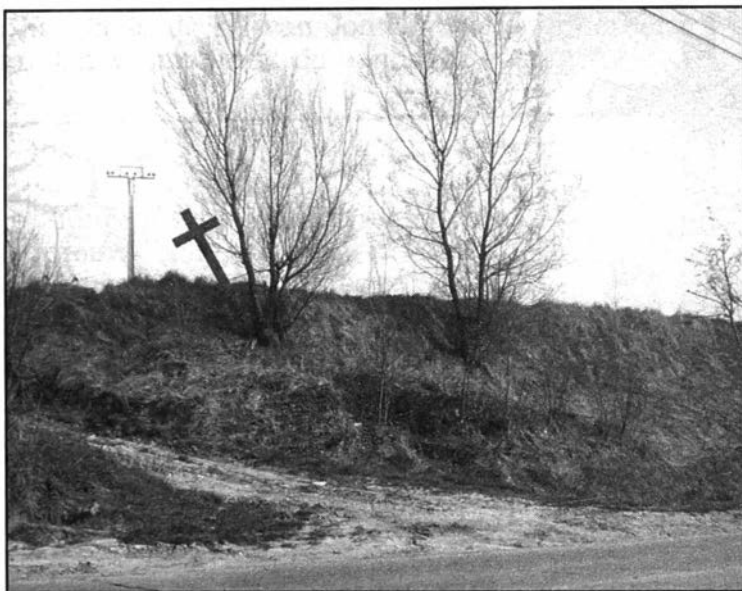
Het zware kruis werd door kloeke mannen getorst. Het betekende een kruisweg van gebed en een eerbiedig overwegen van Kristus' lijden op Goede Vrijdag. Ter plaatse werd nog gebeden voor alle scoutsbroers. Na de zegening door de groepsaalmoezenier werd de eenvoudige kruisverering besloten met het zingen van "O Kruise de Vlaming"(7).

Na deze opflakkering van belangstelling bleef het kruis er opnieuw eenzaam en verlaten achter zonder dat er nog iemand naar omzag.

(6) O.a. besproken in hotel Terminus te Gent op 20-9-1955 met afgevaardigde van Ets. P. Cantaert et Fils, Zottegem.

(7) SCHAKEL, Orgaan van V.V.K. Scouting Zottegem, *Kruisplanting op Goede Vrijdag 19 april 1957*, nr. 2/1957, p. 6.

Door een landbouwmachine werd het schuin geduwd, de kroon afgerukt en het beeld verminkt. Aan herstellen was geen denken meer. Als voorbeeld van verwaarlozing publiceerde het weekblad DE BEIAARD op 20-10-1973 er een foto van met de vermelding dat het misschien een kluit voor het ACW-Aktie-Leefmilieu kon zijn om zich over het kruis te ontfermen.

Het schuin geduwde kruis, de kroon is afgerukt en het kruisbeeld beschadigd.

De bermen kregen vanwege het gemeentebestuur een opkuisbeurt doch het kruis bleef onaangeroerd. Het duurde nog tot einde 1982 dat er de Zottegemse Vereniging voor Monumenten- en Landschappen-zorg en met de goedkeuring van het uittreidend gemeentebestuur(8) een nieuw kruis zou planten.

Waar in 1957 een kruis werd opgericht met de zorg dat het oude uitzicht in een geest van traditie werd bewaard, zagen we tot onze grote verbazing dat een gietijzeren kerkhofkruis werd geplant(9). Waarom? Met de bedoeling dat soort kruisen te redden(10)!

Het moest in '88 de plaats ruimen bij de afgraving van het talud en de verkoping van O.C.M.W.-gronden aldaar, was intussen behouden in de hovingen van het rusthuis "Ter Deynsbeke" gedeponeed. Op 13 september '90 heeft E.H. Boone, pastoor van Elene, het plechtig ingezegend. Intercom stelde de grond beschikbaar. De Elenese toneelgroep 't Rad neemt het onder zijn bescherming. De steenhouwer heeft

(8) Na de gemeenteraadsverkiezingen in oktober 1982 werd een nieuw gemeentebestuur geïnstalleerd.

(9) DE BEIAARD, Weekblad, Zottegem, 8-1-1983, *Historisch Kruisbeeld teruggeplaatst in Zottegemse Elenestraat*.

(10) Meegedeeld door de Zottegemse Vereniging voor Monumenten- en Landschappen-zorg.

Gietijzeren kerkhofkruis, in vervanging van het vroegere openluchtkruis...

de eerste letter van zijn voor- en familienaam in het voetstuk, waarop het kruis staat, gebeiteld. Op die basis is het bestuur van de toneelgroep eigenaar én van het voetstuk én van het indrukwekkende kruis.

Wij loven het initiatief van de Z.V.L.M. om de herinnering aan het openluchtkruis te bestendigen, maar vragen ons af, wie bij het aanschouwen van het kerkhofkruis zich een idee zal vormen, en kan beseffen, dat het de plaats inneemt van een votief openluchtkruis. De logische indruk zal ontstaan, dat het aldaar de rustplaats van een overledene betreft, wat niet het geval is.

Maurits Broeckhove

Met

de sympathie

van de

Generale Bank

John LUNDSTRÖM, een Vlaams artiest

Na onze bijdrage in Oostvlaamse Zanten 1990, 179-190 vroegen een paar volkskundigen uit West-Vlaanderen of de redactie het reuzelied uit Oelegem niet eens wou publiceren, als bewijs dat John ook tot in West-Vlaanderen bekend is, én leeft in het lied.⁽¹⁾

Een ander aspekt is de rol van John in de jeugdherberg, waarop een bijdrage van Jan Vroman o.a. de aandacht vestigt.⁽²⁾

CAIPHAS

Refrein.
oem mee te zingen.

Caiphās, Caiphās wor godde gij nor toe.

Och mense, lieve mense, 'k weet het nie zoe goe.

Caiphās, Caiphās en godde gij wer oep lacht.

Ja mense, lieve mense, mor'kwacht tot deze nacht.

In de meule van Oelegem,
Woenter ne grote Reus.
Hij draagt ne zwarten baard,
en hij heeft ne rooie neus.

In den dag blef hem t' huis,
mor' savonds kund hem zien gaon.
al heeft hem ne knuppel bij,
Sprek hem gerust mor' aon.

En dathem uit strope gaat,
da mag iederien wete.
Hij doeter niemand kwaad.
zen kinderen moete toch etc.

De gendarme ligge oep loer,
ze wille hem betrappe.
Mor' Caiphās dien is slim,
en lotter zich nie in lappe.

REFRAIN

En ieder jaor oepnief,
gothem mee in de stoet.
z'n beste kostumeke aon,
'n Pluim oep zijnen hoed.

De mense juiche hem toe.
hij is vriend van iederien.
zoe as Caiphās van Oelegem
zoe isser toch mor' ien.

STROFEN MUZIEK.

RIA en djon Lundström
Oewerne 23 Juni 1988

djon

De oudste herinnering van Jan Vroman aan Djon is een nieuwjaarsliedje "'t Was op nen nieuwjaarsavond, den bakker sloeg ze wijf". Het is in het begin van de oorlog, 1941. Djon is tweeëntwintig jaar en speelt viool in het "Jezuïtenhof", de eerste jeugdherberg van Antwerpen, gelegen op het Kiel. De aanwezigen vieren Driekoningen. Djon treedt er reeds op als animator...

Tijdens de tweede wereldoorlog opent een jeugdherberg in Heide boven Antwerpen. Om hem aan een inkomen te helpen, en op basis van zijn muzikale mogelijkheden, bestempelen ze hem als 'jeugdherbergvader' zoals dat in dergelijk milieu past. Djon begeleidt er de liederen en de volksdansen en verwerft er de bijnaam (voor het leven!) 'Voke Viool'! Het was er op en top plezierig, maar het liep een beetje in het honderd.

De jeugdherberg stopt de activiteiten. Djon gaat naar Duitsland werken, om aan een inkomen te geraken, de enige kans op dat ogenblik.

Na de oorlog belandt hij bij de "Syndikale Jeugd", de toenmalige jeugdbeweging van de socialistische vakbond. Djon presteert in dit kader, te Mechelen, met de opdracht monitors muziek te leren maken met kinderen. Later geeft hij een monitorkursus in regel, ingericht door de stad Antwerpen. Op het programma o.a. handenarbeid met kinderen, ritme, lied en zelf vervaardigen van eenvoudige, maar degelijke muziekinstrumenten. Sociaal-assistenten en andere volgen deze lessen. In Bouchout werkte hij met geestelijk gehandicapte jongeren. Dit feit is wellicht min bekend. Het bewijst echter, dat deze dienstvaardige man lessen gegeven heeft in alle gelederen, ook aan de universiteit. De interesse voor de volksmuziek brengt hem in contact met andere pioniers, zoals Wannes Van de Velde, De Vlier, Het Kliekske. Zijn kunst en publiek krijgen een andere dimensie.

Gedurende vele jaren trekt hij als violist met 'Het Kliekske' naar Nederland voor het programma 'Onder de groene Lind' van Ate Doornbosch, op de radio ginds.

Vake Viool beschikte over een uitzonderlijk vermogen om zich aan te passen en om vrienden te winnen.

Hij is ver buiten de provincie, en de stad Antwerpen gekend en geliefd. Het lied van Caiphaz is een denderend bewijs daarvan.

Als zanger treedt hij op met Wilfried Moonen, die hem op de harmonika begeleidt.

Nadien begeleidt Frans Verheyen hem als harmonikaspeler.

Op de eerste stage voor volksmuziek in Bever, in 1978, is Djon op post om het bouwen van rommelpot en Hanske Knap aan te leren. Nadien leidt hij jarenlang de kindersessie in Galmaarden.

Ontelbare liedjes heeft Djon gemaakt, voor de film, voor het toneel en voor het Poesje van Sint-Andries.

Ludo Peeters en Hennie Raymaekers

(1) Jaarboek Heemkundige Kring De Brakken, Oelegem, Jubileumjaar. Jozef Simons 1888-1988, 39-40, 42.

(2) Jan VROMAN. *John Lundström*. Goe Vollek. Driemaand. Klapgazet voor Muziek, Zang, Dans, Instrumentenbouw. Volksmuziekgilde, K. Cardijnstraat 7, Halle, n° 4, 1990, 15-18, ill.

VOLKSKUNDIGE ENQUÊTES IN VLAANDEREN

VERHURING, VERKOPING EN VERPACHTING BIJ BRANDENDE KAARSEN VROEGER EN NU

Voor de bondige studie van dit weinig verkend onderwerp starten we met een publikatie van 1920. In tweede en derde instantie verkrijgen we uitvoerige gegevens van A. Van den Bossche, notaris en voorzitter van Hoogstratens Oudheidkundige Kring, van Luc Van Eeckhoudt, notaris en Brabants lid van de redaktieraad van Ons Heem. Daarna volgt een vrij lange reeks van gevallen van kaarsbranding voor allerlei motieven, doorheen Vlaanderen. Tot slot wagen we het even op de weg naar Oorsprong en Symbool.

I. AANKONDIGING VAN OP DE PREEKSTOEL – AARSCHOT IN 1494

In 1920 publiceert F. De Ridder, pastoor te Hombeek, een uitgebreide studie *Het Formalisme bij openbare verkooping onder het oude regiem* (1). Het eerste hoofdstuk behelst 'De aankondiging van de verkoop'. Voor een verkoop uit de hand volstond in de middeleeuwen een getuigenis van geloofwaardige personen. Wie goederen wenste te verkopen in het openbaar, zocht een bekendmaking in de kerk. Deze gewoonte vindt u weerspiegeld in de verouderde zegswijze: 'langs of over de kerkgeboden', d.w.z. langs een mededeling in de kerk.

De verkoper of zijn plaatsvervanger wendde zich tot de pastoor van de kerk, waarin de aankondiging kon geschieden, *geduerende drye sondaghen, rite et solemniter*, d.i. plechtig en solemneel, namelijk van op de predikstoel *te hoeghe misse tijde, doen den meesten hoepe volks van den dorpe daer inne is vergadert*. Bij de laatste proklamatie voegde de pastoor er doorgaans aan toe: *dat men die wasse keersse ontsteke soude te desen inde dat soe wie voer die voergenoemde goede meer bode ende geven woude ten utgane van dieselve kersse dat die ofte alsulcke die voers. goeden hebben ende bezitten soude*.

De tweede en derde proklamatie verklaarde gewoonlijk en haast vanzelfsprekend, hoeveel reeds geboden was. Een akte van 14 september 1494 in het kerkarchief van Aarschot bevestigt dit duidelijk.

... Adriaen ... sette sessentwyntich stuyvers erfschyns, welc gebodt die voers. her Jan dede condegen met eenen anderen sondaechsgebode: wat die voers. goeye golden mochte ende wat tijde dat hij die kersse daerop bernen soude by meyer ende scepenen voers ... Op de gestelde dag zette heer Jan ... daerop alnoch twee alsulcke hollandtsche gulden erfschijns ... ende hom syn alsoe daer voere die voergenoemde goeye bleven metten utgange vander bernder keersse ...

De geboden voor het te verkopen goed, roerend of onroerend, geschieden meest in de kerk van de parochie, soms in een kerk van de omgeving.

Tot in de zestiende eeuw waren voor openbare verkopeningen, bekendmakingen in de kerk schier alom, hier te lande, verplichtend.

In de loop van deze eeuw verzetten predikanten die onder invloed van het protestantisme voor de 'hervorming' ijverden, zich tegen dit gebruik. In de steden werden de voorwaarden van de verkoop toevertrouwd aan een belleman die door de straten trok of van op de pui, of in de buurt van het stadhuis de mededelingen verstrekke. Ook het aanplakken van 'billetten' kwam in voege. Het gebeurt dat een verkoper verscheidene manieren van bekendmaking aanwendde. Dusdanig meervoud van mededelen geschiedde te Wommersom in 1559:

... Om deselve (de verkoop) ten hoogsten te bringen, daerop heeft doen drije proclamatien ende kerckgeboden ende tot dij en aldaer alomme doen stellen ende plecken die billetten, inhoudende zekeren gelimiteerden dach, om die voerseide vercoepinghe te doen ten hoogsten (aan) die meest daarvoor bieden soude by uitgange vande berrender keersse ... Een relaas kan eveneens het verloop tekenen. De schepenen prothocollen der vryheit Hougaerden bevestigen dat op 3 december 1621 Daniel ... naar dry continuele kerckgeboden, byden predicant opten stoel in die kercke van Hougaerde, opden gelimiteerden sitdach, wettelyck hadde verkocht een huys, hofte, stakstallen, schueren, omboomgaerden, winblock, etc. ... metten vuytganck der brandende keersse, hoogen ende palmslagh daerinne gevolght ...

Naar F. De Ridder aanstipt, vermelden sommige documenten 'wasse keersse', andere 'reute keersse'.

Zodra het brandend lemmet, in het gesmolten was of roet gezonken was, en al pinkelend uitging, beduidde dit 'stop' met het opbieden. Verwickelingen zijn niet uitgesloten.

Het gebeurde dat een koper, tegelijk *met het vuytgaen vandie keersse* een hoger bedrag riep, *soodat men niet wel en conde weeten opwie die kersse inder waerheyt ware vuytgegaen ...*

Wie verschaft licht in deze aangelegenheid of kwam een andere kaars te pas?

Zo quaeme te gereysen eenigh dispuet, discordt ofte misverstandt, dan wirdt tseve beslicht bij den goeden mannen diewelcken dan daer aen ende present waeren, ofwèl stellen de verkoopsvoorwaarden vast, dat in dergelyk geval hoe menighmael tselve oeck soude ghebeuren, men een ander keirse soude moghen ontsteken ...

Spreken richtlijnen immer duidelijke taal? Lees voor een verkoopakte van 1730: *Item, men sal dese coopdaeghen vervolgen van vierthien tot vierthien daeghen, ende men sal opten lasten sitdagh de keirse branden op t leste ofte meerder ghebodt, alswanneer een ieder sal moghen hoogen tot het vuytgaen van dieselve keirse ...*

Een akte van 1677: *Item, oft int branden van de keersse quampt te gereysen eenigh abuys, sal men andermael een mogen ontsteken, blyvende niettemin het vorigh gebodt voor goet ...*

Een tekst van 1682: *Item ... bij eenich misverstandt ... soo dat men niet wel en conde weten op wie die kersse waren vuytgegaen ... sal men*

die kersse soo dickmaels doen herbranden, als het die vercooperen gelieven ende goedtduncken sal ...

Een akte van 1705: *Item ... in gevalle van dispuet ... sal deselve (keerse) iterativeleyck mogen herbrant worden ...*

Na het doven van de kaars bezegelde de palmslag, van de vlakke rechterhand in die van de ander, de koop!

De auteur F. De Ridder ziet het kaarsbranden niet alleen in zijn gewest, rond Hoegaarden en verder en noteert: 'In Limburg en wellicht ook elders kent men op de dorpen eveneens nog het kaarsbranden' ... Dit geldt dan in 1920, bij het verschijnen van de studie. Voor zover ... F. De Ridder ... verre voorloper van deze korte verkenning. ⁽¹⁾.

II. DERTIG KAARSJES VOOR EEN VERKOPING

Notaris A. Van den Bossche ⁽²⁾, voorzitter van Hoogstratens Oudheidkundige Kring, verstrekt in zijn brief van 20 december 1990 een uitvoerige uiteenzetting over de verkoping bij 'kaarsbranding'.

Het systeem van de verkoping bij kaarsbranding is in bepaalde streken nog steeds in gebruik, zo bijvoorbeeld in de Zuiderkempen, Lille, Grobbendonk, Vorselaar, Herentals, Retie, enz., maar ook nog bij de notarissen in Leuven. Andere plaatsen kennen waarschijnlijk ook nog het gebruik, maar die zijn hem niet zo bekend.

Kaarsbranding geschiedt alleen bij openbare verkopen. Waar de kaarsbranding niet meer bestaat, heeft het geven van drie "werven" bij hamerslag door de notaris deze vervangen.

Het uitgaan van de kaars of de derde slag zijn bepalend voor het definitief afsluiten van de verkoping.

Het gebruik van een kaarsbranding verloopt als volgt: wanneer op de dag van de definitieve toewijzing volgens de notaris de prijs bereikt is, wordt de kaars aangestoken; ze bevindt zich in een speciaal daarvoor bestemd houdertje. De kaars is een klein stukje wiek, twee tot drie cm, of een lucifertje, spaans in was gedrenkt. Zolang de kaars brandt, kan een koper nog opbieden. Komt er nog een bod, dan wordt de kaars uitgeblazen en wordt een nieuwe aangestoken. De verkoping is definitief, wanneer een kaars volledig opbrandt, zonder dat een persoon het bod nog verhoogt.

Het kan gebeuren, dat voor een bepaalde verkoop wel dertig kaarsjes gebrand worden. Soms volstaat één kaarsje. Sommige kopers of bieders beginnen pas een som te noemen, wanneer ze "de vlam" zien.

De openbare verkopen hebben plaats, hetzij in een herberg, hetzij bij de gerechtelijke verkopen in aanwezigheid van de vrederechter in de zaal van het vredegerecht, of in de verkoopzaal van de notarissen, zo in Antwerpen, Leuven, Gent, enz.

Over deze ingewikkelde operaties bestaat naar zijn weten geen literatuur. Plaatselijke gebruiken regelen alles. Tot zelfs de aard van de kaars verschilt soms van plaats tot plaats.

III. ARRONDISSEMENT LEUVEN 1984-1991

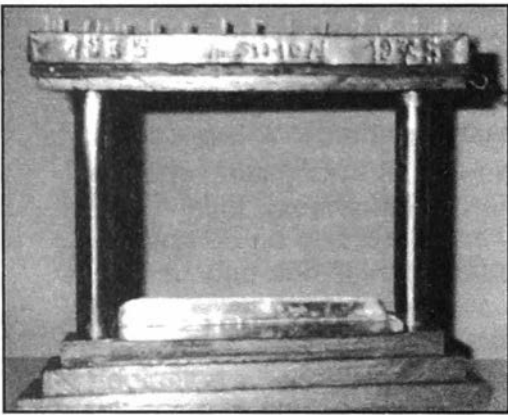
De "Notariële Traditie van het Arrondissement Leuven" (Leuven, 1984) vermeldt onder hoofdstuk 9 van titel II *Organisatie van het Notariaat in het arrondissement Leuven*, een ruime regeling nopens de plaatselijke gebruiken van bij openbare verkopeningen, heden van toepassing.

De notarissen dienen de plaatselijke gebruiken na te volgen.

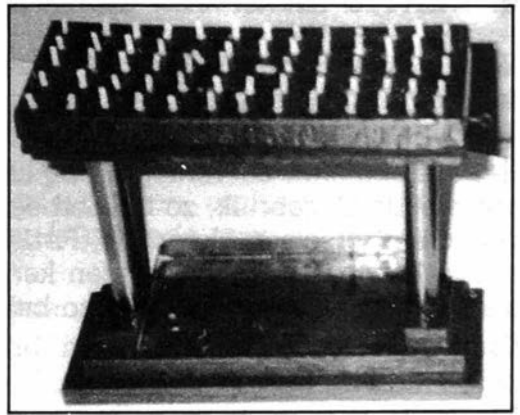
Zowel in het kanton Aarschot, als in Diest, als in de verkoopzaal in de Bondgenotenlaan te Leuven, geschiedt de toewijding heden nog door middel van het uitbranden van een waskaarsje, in wezen een klein wiekje dat na zovele sekonden uitdooft en een rookpluimpje vrij geeft.

Een aloud gebruik dat heden nog wordt toegepast.

Stel met kaarsjes, in het Notarissenhuis te Leuven.

Dit is het beeld voor het publiek.

*Zo ziet de omroeper zijn kaarsjes.
(foto's Renaat van der Linden)*

Deze "kaarsenstandaard" is twintig cm hoog en bevat op een plankje bovenaan achtenveertig kaarsen ofte wieken, vier langs de smalle en twaalf langs de lange rand; het plankje is achttien cm lang en zeven cm diep.

Een koperen band spant omheen het plankje en bevat de tekst: 1935 - SIMON FR. 1975 - MAISON DES NOTAIRES HUIS.

Fr. Simon was oproeper gedurende de aangehaalde periode en schonk dit stel aan het Notarissenhuis! (Inlichtingen R. Crombez)

Plaatselijke gebruiken bij openbare verkopeningen

Kantons	Zitdag(en)	Inmijningspremie	Plaats v/d verkoping	Oproepen	Wijze van toewijzingen
Aarschot	—	—	—	—	Uitbranden van een waskaarsje
Diest	—	—	—	—	idem
Leuven					a) in verkoopzaal: uitbranden van een waskaarsje b) elders: drie slagen ...

Notaris én volkskundige Luc Van Eeckhoudt⁽³⁾ seinde deze tekst met de tabel van de regeling.

In Leuven brandt een kaarsje min of meer een halve minuut, verzekert de objectiviteit bij de toewijzing, noteert in een voetnoot, K. Laquet, voorzitter van de Werkgroep "Informatie" van de Nederlandstalige Regionale Commissie van de Koninklijke Federatie van Belgische Notarissen (brief van 22 jan. 1991).

IV. RARE REEKS KAARSBRANDINGEN, IN JAREN EN PLAATSEN

Na kennismaking met het weinig bekende werk van F. De Ridder en met gegevens van twee notarissen-volkskundigen, past het te onderzoeken in hoever het gebruik op een reeks plaatsen, soms in gewijzigde vorm, optrad en optreedt.

1451 Aalst – binnen xiii daghen ... tweede keersse

D'eerste keersbernynghe ghedaen zynde, zoo sal men binnen xiii daghen daernaer bernen de tweede keersse .. a. 7. Dat men dan vercoopen en legghen zoude in kerckgheboden huere erve bin den scependomme, en daerof barnen eene keersse ... ⁽⁴⁾

1518 Gent – Bekendmaking in de vier principale kerken

aen den meest daer omme biedende ende lest verdierende metten berrere van der keerssen vercocht worden ...
elc wie hy zy, die eeneghe afwinninghe van husen ofte eervven doen wille ... ghehouden worden naer de zelve afwinninghe, ten minste een maent tyts voor de eerste keersberringhe, te doen eene sondaeghs keerckghebod in de viere principale keercken, te wetene, t' Sente Jans, t' Sente Michiels, t' Sente Nicolaus ende t' Sent Jacobs ende boven dien een andere keerckghebod ter prochiekercken daer onder t' zelve huus ofte eervve ghelegen is ... ⁽⁵⁾

1538 Lauw – Verhuring beemden

Het verhuren vn de beemden der Vrijheid van Tongeren geschiedde er metter karssen. (Baillien, Gesch. van Lauw, 44)

1581 Antwerpen – vander stadt gehuert ...

Degeen die eenige huysen, gronden ... oft yet anders mette bernende keersse vander stadt gehuert hebben ... ⁽⁶⁾

1586 Sluis – uytgane van der keersse ...

(de te verpachten goederen) ... eyndelinge gebleven by den uytgane van der keersse den voornoemden ... ⁽⁷⁾

1587 Brugge – Verpachting van imposten

Myn heeren uyte dien dat van node es anderwaerf te verpachtene de imposten binnen de landen van Vlaenderen omme de panning danof commende te employeeren in betaeling van verloopene ende lossynghe van renten daermede tselve landt grootelyckx belast es so eyst dat ic jehenwoordelick an ul scrive ten fyne ghylieden tuwer ghecostumeerde plaetsen doet condighen ende publicieren

dat men de imposten van ul. jurisdictien zal verpachten voor een half jaer ingaende de 1e dach van november 1587 eerstcomende met het bernen van twee keerssen waerop deerste keersse bernen zal woensdaghe 23 september ter plaetse ghecostumeert en swoensdaghs daenaer de 2e laetste keersse op conditien die men verclaeren zal ter voornoemde verpachtinghe en dies te doen en zyt in ghene ghebreke.

(Rijksarchief Brugge, Fonds der Acht Parochiën, Bundel 5) ⁽⁸⁾

1612 Deurne

Wordende tusschen tselve ghenecht den besetter 't beset goet met rus en rijs voor sijn eijgen proper goet ghelevert, wort 'tselve ten uijtgang van de bernder keerssen metten heer en Wet verhuert voor jaer en dagh ⁽⁹⁾

1665 Maastricht – Hypothecair verband

De "Recueil des Recès" voor Maastricht biedt een ander verloop van het geheel, in drie "sitdachen". Pas op de tweede wordt een kaars aangestoken. Bij het doven krijgt de meestbiedende de handslag. Op de derde zitdag komt opnieuw de kaars te pas. De persoon die bij deze gelegenheid de koop toeslaat, is verplicht aan de meestbiedende van de tweede zitdag voor elke gulden van het bedrag een stuiver te geven! ⁽¹⁰⁾

z.d. Dendermonde – Drye keerssen

Naer welcke drye maenden en niet eer, vermach den crediteur ... dezelve goeden te decreteren en doen vercoopen by subhastatie, met 't bernen van drye keerssen ... ⁽¹¹⁾

z.d Poperinge ...

... voor tbranden vande eerste ende vande laetste keersse, verklarende bij deerste insinuatie dat het eerste halleghebodt ghedaen is, ende wanneer men de eerste keersse branden sal, mitsgaders wanneer men het tweede halleghebodt doen sal, ende de tweede keersse branden ... wanneer men de laetste keersse branden ende dan overslach doen sal ... ⁽¹²⁾

1756-57 – Gent en Tielt – Dry of twee distincte keirssen

GAZETTE VAN GENDT.

MET PRIVILEGIE

VAN HAERE

KEYZERLYKE

ENDE

KONINGLYKE

MAJESTEYT

MAENDAG DEN 20 DECEMBER 1756.

De Gazette van Gendt dd. 20 december 1756 bevat drie annonces i.v.m. kaarsbranden. ⁽¹³⁾

Dat men in Vierschaere van d'Edele Heeren Schepenen van Gedeele (sic) deser Stadt Gent met het branden van de derde ende leste Keirsse op den 5 January 1757 ...

Men laet een iegelyk weten dat men in Vierschaere van d'Edele Heren Schepenen van gedeele der Stadt Gendt, met het branden van dry distincte Keirssen, waer van de leste gebrandt sal worden den 3, February 1757 ...

Men laet een iegelyk weten dat men binnen de Stede van Thielt in de Herberge het Schaek voor Bailliu, Borge-meester ende Schepenen der Heerelykhede van het Schaeksche, met het branden van twee distincte Keirssen van 14 te 14 dagen daegen dies de tweede en ende leste gebrandt zal worden den 23 December 1756 ... zynde ter eerste Keirsse ingestelt ende verhoogt tot de somme van 466 pond ...

1780 – Laar, Boom, Blaasveld, Willebroek, Liezele

Conditien Ende Voor
waer die waer op dat men van wegen
d' erfgenaamen van wijken Betonalla D'obste
ende Gillis Verbruggen in hun Leven geschijft
waeren, publicquelyc den Meest Bidende
der Coopen in distincte Coopen met het houe
van dry ofte meer 14daeghen te gwen van
palmstag, Steden der Verduren, en den tijt gen
der brandende Keirsse oft het geden van den
Littera proficiae, de naar beschreue partijind

Notariële akte. *Conditien ende voorwaerden waerop dat men vanwege d'erfgenaemen van wylen Petronella De Bruyn ende Gillis Verbruggen ... publicque-lyk aen den meestbiedende zal vercoopen ...*

... coopen met het houden van dry ofte meer zitdagen ... stellen der verdieren en den uytgank der brandende keirsse of het geven van den lesten proficiat. Dispuet quaeme voortvallen onder differente persoonen, zoo gelijk gesproken hebbende dat men niet en zouden connen oordeelen wie den lesten hooger is, zal men om alzulke geschil te neder leggen den coop oft coopen andermael ende zoo dikwijls mogen heroproepen, de keirsse herontsteken ende branden tot dat men clairelijk zal connen oordeelen wie den lesten hooger is ... (14)

Deze akte voorziet, dat een reeks kaarsen kan aangestoken worden, tot de laatste hoger klaar en duidelijk bekend is.

1797 Geraardsbergen – Verkoop Sint-Adriaansabdij

Uittreksel uit de verkoopakte van de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen 6 Brumaire, 6de jaer of 27 oktober 1797

1° De toewijzing zal geschieden, aen den meestbiedenden en laetsten verhooger, by middel van verhooging en keersbranding; men zal deze niet komen houden als absolut, t' en zy naer dat' er ten laesten eene keerse zal aengesteken en uytgebrand zyn, zonder dat'er voordere verhoogingen by gekomen zyn. (15)

1800 Zaffelare - zes kaarsen

Verkoop van een eigendom afkomstig van de Gentse Sint-Pietersabdij ... Et le Onze du mois de messidor l'an dixième de la République française, procès-verbal de la première criée ...

... en conséquence, nous avons fait allumer

pendant la durée un premier feu

pendant la durée du 2° feu ...

pendant la durée du 3° feu

pendant la durée du 4° feu

pendant la durée du 5° feu

Et il a été allumé un 6° feu lequel s'étant éteint ... sans qu'il ait été fait aucune enchère ...

(Rijksarchief te Gent, Fonds Scheldepdepartement ...)

Vente de Domaines nationaux. N° 12)

G. PUIMEGE, *Het Gentse stadspatriciaat investeerde zijn rijkdom te Zaffelare*. Jaarboek Heemkundige Kring "De Oost-Oudburg", 10 (1972) 86. (16)

1826 Ninove – Aanbesteding kerktoren

Proces verbal van Aanbesteding van eenen te bouwen kerktoren te Ninove. (17)
Blad 1 (Dienst Kostbare Hschr. en Vliegende Bladen, Bib., RUG).

Een eerste keersje ontsteken zynde is er geduerende des zelfs Branding geboden geweest ...

Een tweede keersje ontsteken zynde is er geduerende ... idem ...

een derde idem

een sevenste idem

een elfste idem

een vierde idem

een achtste idem

een twelfste idem

een vijfde idem

een negenste idem

een derthiende idem

een zesde idem

een thiende idem

een veerthiende idem

1489 Haasdonk — Verpachting van Banmolen. 1542 - 1619 - 1636 - 1677 - 1799 - 1879 Brugge. 1567 - 1591 Damme. 1779 Merendree.

Uitvoerige gegevens in rond de poldertorens. Handelingen van de Kring voor Heemkunde en Geschiedenis "Sint-Guthago", voor de ambachten van Dudzele, Oostkerke, Lissewege en Moerkerke, 1983 (18a).

In het café De Zwarte Kat, in het Museum, voor Volkskunde te Brugge hangt een affiche i.v.m. ons onderwerp. De konservator Willy Dezutter heeft in *Rond de Poldertorens* een bijdrage daaraan gewijd.

1863 Ramskapelle bij Veurne - Aanbesteding kerk

Een dokument van 1863 behandelt de aanbesteding voor de bouw van een nieuwe kerk in Ramskapelle bij Veurne. Artikel achttien van de aanbesteding stipt nauwgezet aan, dat de aanbesteding '*zal gedaan worden bij afbod onder het branden van keerslicht, na drie uren uitgebrand te zijn, aen den lestbieden den zal toegekend worden*'.

Een keerslicht, na drie uren is ook niet alledaags! (18b)

1870 - Schellebelle - Verpachting van kerkstoelen

Dokument kerkarchief, mededeling van vriend & kollega D. Temmerman.

1871 - 1887 - 1889 - Zottegem – Verkoop van huizen

Kaarsen worden, wonder genoeg, eenvoudige 'waslichten' in de Egmontstede.

En aangezien drij waslichten achtereenvolgentlijk zijn uitgebrand zonder beter gebod zo hebben wij, notarissen, met toestemming van den verzoeker afwezen van den rouwkoper, het voormeld huis definitievelijk verkocht ... op 16 mei 1871.

1887

en aangezien drij waslichten achtereenvolgentlijk zijn uitgebrand zonder verhoging ... zo hebben wij notarissen het te koop geveild huis definitief toegewezen ... op zesden mei.

1889

De toewijzing zal geschieden op drie klopslagen of bij uitbranding van waslichten ten keuze van den heer vrederechter ... op zeven maart.

1889

En na verschillige oproepingen en het uitbranden van drie opvolgentlijk ontstokene waslichten is het goed gebracht geweest op de som van ... 1889 ... den dynsdag zes en twintigsten maart ...

1889

En na verschillende oproepingen en het uitbranden van drie opvolgentlijk ontstokene waslichten is het goed gebracht geweest op de som van ... dynsdag tweeden april.

Deze akten van Zottegem zijn in het bezit van Michel Van den Bossche. (19)

Wij zijn gestart in de vijftiende eeuw, met het luisteren naar de pastoor die van op de predikstoel verkopeningen aankondigt, waardoor we vernemen, dat het 'ontsteken' en het 'uitgaan' van de kaars een wezenlijk element van de verkoping insluit.

Het is een wonder, dat na zovele eeuwen dit gebruik stand houdt. We vinden er alweer een bewijs, dat de volkskunde, de studie van het volksleven, op onbetreden paden kan belanden, ook voor het "levend volksleven"!

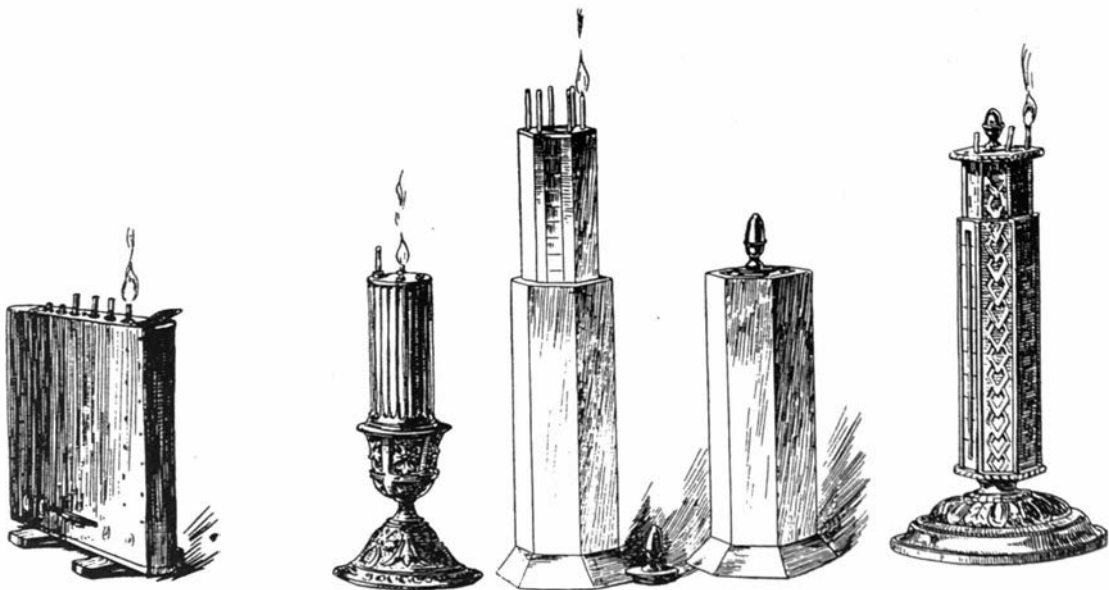
Talrijke personen hebben geholpen om deze gegevens te kunnen bundelen. Wij zijn hen uitermate dankbaar.

Dit hoofdstuk heeft niet de pretentie volledig te wezen. Ver van daar. Wij zijn overtuigd, dat bereidwillige vorsers, aan de hand van onbekende dokumenten, nog heel wat dokumentatie zullen verstrekken. Een studie, zeker van een weinig verkend terrein, bereikt en bestrijkt zelden een eindpunt.

De aangehaalde voorbeelden zijn beperkt in tijd en in ruimte. Ze laten alleen voorzichtig toe vast te stellen, dat het gebruik van de brandende kaarsen in menig gewest en voor verscheiden doeleinden in aanmerking komt.

KANDELAARS VAN NOTARISSEN IN WALLONIË

Bijdragen over dit onderwerp bevatten weinig of geen illustraties. De uitzonderingen bevestigen de regel, nl. die van Désiré Letiexhe, in *Enquêtes du Musée de la Vie Wallonne*, medegedeeld door vriend en kollega Léon Marquet. De kandelaars stammen uit de negentiende eeuw, zijn van hout of koper en bereiken een hoogte van zestien tot twintig cm. ⁽²⁰⁾

V. OORSPRONG EN SYMBOLIEK

Het zal een ver doorgedreven werk vergen om enigszins oorsprong en symboliek van dusdanig gebruik te kunnen achterhalen.

Bij het onderzoek naar de aard en de waarde van de "brandende kaars" betreedt u drie verscheiden vakken en vlakken: de houding van gelovigen in een kerk en woning; de zin van de traditie in de ontwikkeling van het bedevaartwezen en de instelling van rechtsgebruiken. Bestaat er kans een eenheid in deze drie gevallen te achterhalen, in een verre oorsprong? Het kan gebeuren dat een zelfde mens in deze omstandigheden betrokken wordt, of een zelfde groep. Maar dan komt er terstond sociologie en psychologie om de hoek zien, in de diepste en ruimste zin. In dit vak willen we ons niet wagen. Wij zijn alleen de sjouwers van de stenen. Wij willen ons beperken, tot het aansteken en uitdoven van kaarsen, in een ritme en rol, waar een openbaar ambtenaar en juridisch deskundige er bij betrokken is, zonder de actie en reactie van betrokken personen of toeschouwers te ontleden of te ontrafelen.

Grondstof en Rome ...

Kan de kaars in haar grondstof een symbool en teken bevatten?

De kaars bevat twee punten, de was en de pit.

De bij die de was levert, dewelke ze uit de bloemen haalt, is het beeld van zuiverheid en rechtschapenheid. Bij de ouden was een 'rechtschapen' figuur tegelijk 'rechtscheppend', een eerste basis en voorwaarde voor de vorming van het recht en het bereiken van rechtvaardigheid. Voor een verkoop en een verkiezing, voor dergelijke verhandelingen is een brandende kaars het zinnigst vertrekpunt en het eerlijk eindpunt tegelijk, in een louter natuurlijk verloop, zonder inmenging van buitenuit.

De kaars stamt in haar oorsprong uit vóórkristelijke culturen. Ze behoort tot de oudste lichtbronnen. De Romeinen kunnen het gebruik van de Etrusken overgenomen hebben.

Het staat vast, dat de Romeinen bij hun plechtigheden kaarsen gebruikten. Het antieke hofceremonieel leeft voort in de luisterrijke intochtprocessie voor de pausmis. Dienaren dragen zeven kaarsen voor de paus uit, naar het model van het intochtsceremonieel van het keizerlijk hof, met zeven toortsen.

Ceremoniën van het keizerlijk hof houden in een gekerstende vorm stand in de kristelijke cultus. Inzake eerbewijzen stelde men de bisschoppen gelijk met de hoogste civiele waardigheidsbekleders en de paus, na het verzwakken van het keizerlijk gezag, met de keizer. [Liturgisch Woordenboek k. 383] ⁽²¹⁾ Het jonge kristendom stond wellicht huiverig tegenover het gebruik van kaarsen. Schrijvers en concilies hebben er zich tegen verzet. Maar een taai ingewortelde volksgewoonte dwong ook hier tot een kompromis. Betekenis en gebruik werden verkristelijkt. (Ibidem, k. 1200)

Enkele gevallen wijzen op een overeenstemming voor de opvatting en terminologie, van de oudheid naar de middeleeuwen en verder. Inbezitting, excommunicatie, manumissio, jurare super candelam.

Aansteken en voeden van vuur op een perceel land beduidt in rechterlijk opzicht een inbezitneming. Het tegengestelde vloeit daar dan uit voort. (22)

Voor een persoon die geen recht meer bezit, wordt het vuur gedoofd. *Interdictio aqua et igni*, iemand water en vuur (de onontbeerlijkste dingen) ontzeggen beduidt 'iemand verbannen'.

Daar sluit een exkommunikatie *ardentibus candelis*, de kerkban bij aan: de uitsluiting begeleid met brandende kaarsen. (Dra I, 269)

De manumissio ofte vrijlating van een slaaf of lijfeigene komt eveneens om de hoek zien.

Heeft het kristendom kerkelijke plechtigheden ingevoerd die overeenstemmen met de vrijlatingen uit vroegere eeuwen? Bij de Franken geschiedde de vrijlating in de kerk, waar de bisschop op een onbeschreven perkament de manumissio liet noteren, in een nabootsing van de manumissio bij de Romeinen. Bij die plechtigheid werden kaarsen aangestoken: *dimissi sunt postea multi cum cereis et tabulis ... ad propria sunt regressi ...* Nadien zijn velen met kaars en dokument naar hun eigendom teruggekeerd. Komt later voor deze lieden een genre cijns van kaars en van was? De *cera valentem censum reddere ...* luidt de uitdrukking. (Dra I, 462)

Een eed afleggen geschiedt gewoonlijk onder aanroeping van iets heiligs. De Latijnse formule *Jurare super candelam, testimonium in cereo*, betekent een eed afleggen op of bij een gewijde kaars. (Dra 2, 546)

De kaars van koning Alexander en kans op genade

De *Gesta Romanorum* bevat een goudmijn voor elkeen die belang stelt in het volksleven van de middeleeuwen. Dit werk, in het Nederlands "de daden of heldendaden der Romeinen" is waarschijnlijk in Engeland ontstaan omstreeks 1300 en bevat een reeks in het Latijn geschreven volksverhalen, die voor een ruim deel ontleend zijn aan schrijvers van de klassieke oudheid en die later op hun beurt bouwstoffen en inspiratie geleverd hebben voor talrijke vooraanstaande schrijvers.

Twee gebeurtenissen, in deze verzamelingen aangehaald, geven uitstekend de geest van het werk weer en passen totaal voor ons onderwerp. Kapittel 96 behandelt een eigenaardige maatregel van koning Alexander. De vorst besloot degenen die zich tegen hem vergrepen hadden, genade te verlenen. Er was een rare voorwaarde aan verbonden. Hij liet in zijn paleis een kaars aansteken en liet door herauten alom verkondigen dat de boosdoeners die zich tegen hem vergrepen hadden, vergiffenis verkrijgen, indien ze zich op het paleis aanmelden, zo lang de kaars brandt. Wanneer zij vóór dat moment niet verschijnen, zullen zij een harde dood sterven. Talrijke veroordeelden daagden niet op binnen de gestelde tijd en hij liet hen arresteren en terechtstellen.

Kapittel 98 in hetzelfde boek raakt gevallen bij belegeringen aan. De Romeinen waren gewoon een kaars van een bepaalde lengte aan te steken. Zolang ze brandde, kon eenieder genade bekomen, om het even welke misdaden hij bedreven had. Wanneer de kaars uitgedoofd was, dan werden alle vijanden aan de slavernij overgeleverd, zelfs wanneer ze bereid waren hun hele vermogen voor hun vrijheid te geven.

In zijn *Deutsche Rechtsaltertümer* ziet Jacob Grimm het gebruik *by de brandende kaerse* reeds bestaan bij de Bataven, een Germaanse stam die gevestigd was in het gedeelte tussen de Rijn en de Waal dat later Betuwe heet, en in Gallië. (II, 158)

In de kerkelijke hiërarchie geschiedt de verkiezing van een aartsbisschop bij kaarsbranding reeds in 1240 te Bifanz. De kanunniken schikten het zo, dat ze een aartsbisschop zouden kiezen binnen de tijd, dat de kaars brandde. Wanneer ze niet klaar kwamen, pakte paus Gregorius IX heel alleen de keuze aan. (Dra 158, nr. 611)

De aanwijzing "Donkere metten" verklaart dat het licht gedoofd wordt in de periode van de Goede Week, in een streven om het nachtofficie zoveel mogelijk in het duister te verrichten. De franco-romeinse periode in de achtste eeuw blijkt de eerste getuige voor het doven van de lichten in de mis van Goede Vrijdag en Paaszaterdag. Het frankische gebruik van de kaarsegge ontstond daaruit, de kandelaar als een standaard, waarop een driehoek bevestigd is. De opstaande zijden van de driehoek zijn voorzien van pennen om er kaarsen te plaatsen. Het geheel krijgt het uitzicht van een eg. In de ritus van de donkere metten dooft een dienaar één van de vijftien kaarsen op de egge; de middelste blijft branden tot het einde van het officie. Er is een tijdlang een voorschrift geweest om de laatste kaars te verbergen.

Het doven van een kaars na elke psalm kan aanleiding geweest zijn om het gebruik her en der na te bootsen. Het doven van de laatste kaars beduidt het einde van het officie. De donkere metten vormen een onderdeel in de overgangsritus van de Goede Week. Kan een profaan gebruik daar ergens zijn oorsprong aan ontlenen? (Liturgisch Woordenboek, k. 570 en k. 1203)

Vruchtbaarheidsritus, apotropeïsche kracht, penningkaars ...

Na een begroeten en ontmoeten van Romeinen en een religieuze traditie, liggen oplossing en verklaring absoluut niet in het verschiet. Het wordt een proeve van een verkenning, met raadselachtige zijwegen en geen schijn van een lichtende of verlichte hoofdbaan ⁽²³⁾

De kaars als dusdanig beschikt over een vérstrekkende kracht. Het springen en dansen rond een brandende kaars kun je beschouwen als een element van een vruchtbaarheidsritus, o.a. een nieuw leven gaaf en zuiver binnentreden, langs het kaarsjesspringen bij kraamvisites. De vrouwen dienden er over te springen, zonder 't kaarsje uit te doven. Dat kan voorkomen als een onderdeel van een overgangsritus.

De kaars heeft een apotropeïsche kracht, d.w.z. een macht om onheil af te wenden, negatief en om zegen af te smeken, op een positief vlak: bij het zegenen van vee met een gewijde kaars: het lekken van drie druppels was achter het oor van paarden en koeien. Bij het betrekken van een nieuwe woning, druppels van een gewijde kaars in de vier hoeken verspreiden. Een persoon die op sterven ligt, een brandende kaars in de hand geven. Als hij overleden is, druppels van de brandende kaars in de kist laten vallen.

Maurits Van Coppenolle stelt onomwonden de vraag of het gebruik, bij het begin van de doodstrijd een kaars aan te steken en de stervende in

de hand te geven, een "gekerstend" overblijfsel kan wezen? Hij zoekt de mogelijkheid, dat het gebruik aanleunt bij de geplogenheid van onze verre voorouders die een geldstuk aan hun doden meegaven of het in doodkist legden. De overledene kon met dit geld Charon betalen. Charon, bij de Grieken de veerman van de onderwereld, bracht met zijn boot de schimmen van de afgestorvenen over de Styx, de rivier tussen boven- en onderwereld. Daarvoor ontving hij een muntstuk, een obool; bij de begrafenis legde de familie een obool in de mond van de dode.

In de streek van Veurne heette deze kaars een "penningkaars"; in het dikste van de kaars was een penning of geldstuk geprent. De eerste en enige voorwaarde voor de munt: er moest een kruis op staan. Later schonk men dit geldstuk, een gouden, zilveren of koperen, volgens de sociale stand van de overledene, aan behoeftigen. (24)

Biedt het paneel *Dood van O.-L.-Vrouw* van Hugo van der Goes (omstreeks 1470?) de oudste voorstelling van dit gebruik? De apostelen bevinden zich rond het bed. Eén houdt een kaars in de hand. Eén andere steekt ze aan. (25)

De samenstelling "penningkaars" dienen we te zien in een veelvoudige evolutie, waar een muntstuk een (dier of voorwerp) offer vervangt. Gebeurlijk raakte de offeraar zijn offerande met het muntstuk aan. Vroeger zal was, of een wassen voorwerp als offer hebben gediend, gebeurlijk een kaars. Het muntstuk geldt in dit geval niet als vervanging, maar wordt in de kaars zelf gestopt.

Een kaars met een geldstuk komt ook in een andere praktijk van pas. Een pachter is verplicht een vergoeding te betalen, in 1560 is het een wassen kaars met een zilveren penning daarin. Aldus betreft het een oud leengebruik in de abdij van Zande, in Zeeuws-Vlaanderen. (26)

Doorheen de eeuwen is het bergen van een geldstuk in gebak alom gekend. We dienen echter bij de was en de kaars te blijven.

Voor het geloof en het vertrouwen in de apotropeïsche kracht bieden we twee voorbeelden aan. In het Nationaal Scheepvaartmuseum in Antwerpen berust een hoge houten votiefkaars die tweeënnegentig cm meet. De houten kaars is haast vanzelfsprekend bestemd om bewaard te blijven, als een beklijvend aandenken. Bloemmotieven en cirkellijnen allerlei versieren het pronkstuk. Een spijker vervult de rol van wiek. Een scheepsjournaal van 1769 verklaart de oorsprong.

Een kapitein had met de bemanning op een fluitschip "Prins Charles" een tocht ondernomen naar Noorwegen, naar de Witte Zee om een lading hout te halen. Na een gevaarlijke tocht van zeven maanden slaagde de kapitein erin de haven van Oostende binnen te lopen. Onderweg had de bemanning tweemaal de belofte afgelegd, ten eerste om een kaars van twee pond te offeren in de kerk van Lombardsijde, en om een bedevaart te ondernemen naar de kerk van Assebroek. Op de dag na hun aankomst in Oostende volbrachten ze hun eerste belofte: ze vertrokken er om zeven uur in de ochtend naar Lombardsijde, in gezelschap van twee kapucijnen, blootshoofds en blootvoets; elk van hen droeg een kaars van twee pond om die te offeren aan God en aan Onze-Lieve-Vrouw ... De tweede belofte volbrachten ze een tijd nadien. De tocht met de kaars geschiedde bij het ochtendkrieken na hun terugkeer! (27)

Het tweede voorbeeld geldt alleszins als een uniek geval. Tijdens de Slag bij de Pevelenberg (Mons-en-Pevèle, tussen Dowaaï en Rijsel) op 18 augustus 1304 kampfden Vlaamse graven en stedelingen tegen de Franse koning; Bruggelingen en Gentenaren en anderen namen een aparte plaats in. Daar doen twee versies voor de zogenaamde Brugse belofte de ronde.

De Bruggelingen legden de belofte af, als ze heelhuids naar hun stad mochten terugkeren, dat ze jaarlijks een kaars van zesendertig pond zullen offeren aan O.-L.-Vrouw van de Potterie, *eene wasse geluwe keersse van 36 pond gewigte ...*

Een andere versie: de Brugsche Vrouwen ... hebben ... aen O.-L.-Vrouwe van Potterye een belofte gedaen, van jaerlyckx ... aen ... *de voorseyde Lieve Vrouwe op te offeren eene keersse van dertigh pondt wasch, waer 't sake dat haere mans bewaert wierden ende den vyandt verslaeghen ...*

Deze – in Europa unieke – belofte wordt nog elk jaar uitgevoerd op 15 augustus in de voormiddag. Twaalf maagden dragen de kaars, met linten versierd dwars door de stad van Lindekens naar de Potterie. Ruiters herinneren aan de slag. Na de plechtige eucharistieviering keert de processie terug, in een aangrijpende uiting van eeuwenoude volksdevotie. In 1988 was een delegatie uit het Noordfranse dorp Mons-en-Pevèle op de plechtigheid aanwezig. De kaars vormt het hoogtepunt van de dag en van de stoet! ⁽²⁸⁾

L. Velder, 1979.

Volksverhalen: legenden en sagen ...lied en humor...

In de abdij van Elnon had de koster de kaarsen bij het graf van Sint-Amandus gedooft en ze begonnen nadien vanzelf weer te branden. Hetzelfde verhaal deed de ronde in het klooster Jesse in de buurt van Groningen. In onze streken vereren gelovigen de heilige Begga, Gudula en Wivina. Voor hen bestaat een gelijkaardige legende: het doven van een kaars en het vanzelf weer vuur vatten, of door tussenkomst van een engel.

De doodkaars treedt op in het raam van de vuurgeesten, waar het dwaallicht een algemene aanwijzing is. De aanduiding 'doodkaars' komt in verhouding in vrij vele teksten voor.

De activiteit van de doodskaars varieert, geldt evenzeer als voorteken van gunstige en ongunstige gebeurtenissen: rijke visvangst, goede oogst, slechte oogst, onweder of ander onheil. ⁽²⁹⁾

Het motief van de brandende kaars treft U in menig aspekt van de volkskunde aan, ook in het lied en de humor.

De laatste stroof van de twee koningskinderen meldt het expliciet: *'k Zou wel ene keers doen branden. Ene keers van tien pond was. Al op dezelfde plaatse / Alwaar zij verdronken was.*

Een anekdote luidt ongeveer aldus, uiterst bondig weergegeven. Een pater houdt in een dorp een missie. Een vrouw die nog geen kinderen heeft, vraagt een middel aan de pater.

- *Ga naar Lourdes een kaars aansteken voor O.-L.-Vrouw.* Enkele jaren later komt de pater in hetzelfde dorp, bemerkt enkele kinderen voor het huis van de vrouw en vraagt:

- *Hoe gaat het? Wel, mijn man is naar Lourdes om de kaars uit te blazen, reageert ze...*

Afstand van iets doen, in het openbaar dan, blijft immer een gewichtige onderneming. Een gezonde overeenkomst bereiken is hoofddoel.

Het licht, dit is het vuur, aansteken als een menselijke daad en ingreep, en daarna hetzelfde licht, het vuur van de kaars laten uitdoven, door zijn eigen tekort, d.i. brandstof en grondstof tegelijk, weerspiegelt ergens een menselijk streven om een bezit over te dragen, een bezit in de ruimste zin, het leven van een mens in de oudheid, in het begenadigen van de opstandige tegenstander ofte vijand, de overgave van een belegerde stad, een materieel bezit, een huis of een veld, of om een macht en een recht in een openbare aangelegenheid toe te kennen.

In het aansteken en uitdoven van een kaars laat de mens een vreemd teken, buiten zijn wil, meester over de beslissing in een sociaal kader, als de ingreep van een symbool, waar we spijs alles aan onderworpen blijven.

Alle lichtbronnen voor een verklaring van het boeiend en bloeiend vlammen spel zijn uiterst welkom!

Jacques Vanbuylen & Renaat van der Linden

-
- (1) DE RIDDER F. *Het formalisme bij openbare verkooping onder het oude regiem.* Verhandelingen Kat. Vlaamsche Hogeschooluitbreiding. Antwerpen, nr. 9, 17 (1920) 45.
- (2) VAN DEN BOSSCHE A., notaris, Markt 2, 2290 Vorselaar.
- (3) VAN EECKHOUDT Luc, Sint-Truidensesteenweg 366, 3303 Tienen-Hakendover. (zie OVZ 65 (1990) 264)
- (4) STALLAERT Karel. *Glossarium van verouderde Rechtstermen, Kunstwoorden.* 2 delen, Leiden, 1890, 185. Verder aangestipt als St.
- (5) GHELDOLF A.E. *Coutumes de la Ville de Gand.* Brux., 1868, I, 710.
- (6) St., 688.
- (7) Ibidem, 688.
- (8) GILLIODTS-VAN SEVEREN L. *Coutumes de la Ville de Bruges.* Brux., 1874-75, I, 70. Mededeling door A. Noterdaeme, Ere-schoolhoofd, Poperingestraat 2, 8640 Woesten.
- (9) *Coutumes du Quartier d'Anvers V.* Brux., 1875, 280 e.v.
- (10) *Coutumes de la Ville de Maastricht.* Brux., 1876, 338.
- (11) DE LIMBURG-STIRUM T. *Coutumes de la Ville de Termonde.* Brux., 1896, 26 e.v.
- (12) St., 185.
- (13) Gazette van Gendt, 20 XII 1756.
- (14) BOSSEREZ Edgard en DE KEERSMAECKER Gabrielle, A. De Saegherstraat 11, 2870 Liezele.
- (15) Brief Stedelijke Kulturele Raad, 25 II '91: FLAMANT Jacques en GERAIN Lucrèce.
- (16) VERVAET A.E., Kluzestraat 16, 9080 Zaffelare.
- (17) VANDE WINKEL Georges, Heirbaan 107, 9400 Denderwindeke.
- (18a) G. VANDEPITTE, J. DE SMET, A. DE KEYSER, J. RAU. *Publieke verkooping met brandende kaarsen.* Rond de Poldertorens. Kring voor Heemkunde en Geschiedenis Sint-Guthago, 25 (1983) nr. 1 maart, 25-38.
- W.P. DEZUTTER. *Verkooping met brandende kaarsen.* Ibidem nr. 3, 1983, 125.
- (18b) TRAENS Wilfried, Dumortierlaan 14, 8300 Knokke.

- (19) VAN DEN BOSSCHE Michel, Hoek Meerlaan-Zuidstraat 65, 9620 Zottegem.
- (20) WOHLHAUPTER Eugen. *Die Kerze im Recht*. Forschungen zum deutschen Recht. Band IV, Heft 1. Weimar, 1940, 187.
- (21) *Liturgisch Woordenboek*. ROMEN J.J. en Zonen. Roermond en Maaseik. 1958 en volgende jaren. Afl. 6 in 1966. Verbum Kaars en samenstellingen, Aflevering 4, 1962, kolom 1200-1204.
- (22) GRIMM Jacob. *Deutsche Rechtsaltertümer*. Erster Band, Darmstadt, 1983, 675, Zweiter Band, 723, aangehaald als Dra. Band I, 268-69: Feuer.
- (23) FREUDENTHAL. *Kerze*. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Band IV. Berlin-Leipzig, 1931-32, kol. 1251-1252.
- (24) Mts. VAN COPPENOLLE. *Van het mentekruid en de penningkeerse*, 't beertje. Volkskundige Almanak, 1950, 60-65.
M.V.(an) C.(oppenolle). *Vraag betreffende de penning- of lichtmiskaars*. Ons Heem 9 (1951) 54-55.
W.P. DEZUTTER, *Dodenmunt, penningkeerse en absolutiebrief*, Miscellanea Prof. Em. Dr. K.C. Peeters. Antwerpen, 1975, 193-206, ill.
- (25) DE VOS Dirk. *Groeningemuseum. Brugge. De volledige verzameling*. Die Keure, 1984, 20-21, met kleurenreproductie.
- (26) VIAENE A. Biekorf, 1928, 75.
- (27) J.(ean) V.(an) B.(eylen). *Ex-voto marins dans le monde de l'antiquité à nos jours*. Musée de la marine. Paris, 1981, 117, n () 144.
GIRALDO W. Volksdevotie, 106.
Onder- en bovenaan, en tweemaal in het midden kringelen er lijntjes als voor een zonering, om horizontale registers af te bakenen zoals op kelken, o.a. Tweemaal verschijnen golvende lijnen boven elkaar, om het spel van de golven op de waterspiegel weer te geven. Hoe hoger de kaars stijgt, hoe min figuratieve vormen er doorkomen. Wijzen bloemmotieven op de uitdrukking "Rosa mystica" voor Onze-Lieve-Vrouw in Lombardsijde?
- (28) *Van Blindekens naar de Potterie*. Diverse auteurs, o.a. RYCKAERT M., MEULEMEESTER J.L., VAN DEN HEUVEL J.
GIRALDO W. *Volksdevotie in West-Vlaanderen*. Brugge, 1989, 75 e.a.
STALPAERT H. *Brugse Devotieprenten van O.-L.-Vrouw*. Sint-Andries-Brugge, 1976, 117 e.v.
STALPAERT H. *Westvlaams Sagenboek*. Blankenberge, 1968, 98-101: Vuurgeesten.
v.d. LINDEN. R. *Mariabedevaartvaantjes. Volksdevotie op 1175 vaantjes*. Brugge, 1988, 85-88.
Offer van pestkeers door Gebuurtedekenij van de Brandstraat, Gent, op basis van een belofte in 1321. Zie: Jos VERMEULEN. *Gebuurtedekenijen en Folklore*. Ghent bovenal hebbic u lief! Guldenjubelviering, 1953, 39.
- (29) Ad.-R. LOOTENS & J.M.E. FEYS. *Chants populaires Flamands*. Herdruk. Oude Vlaamse liedboeken deel II. Antwerpen, 1990, 82-84.
TER LAAN K. *Folkloristische Woordenboek van Nederland en Vlaams België*. Antwerpen. s.v. kaarsen, kaarjesspringen.
- *Het kaarsje bij verkooping*. Bulletin van den Dienst v. Geschiedkundige en folkloristische Opzoekingen in Brabant. De Brabantsche Folklore 10 (1930-31) 343. Mededeling van gebruik te Aarschot.
VERWIJS E.-VERDAM. *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's Gravenhage, 1885 e.v. 688-690.
LAUWAERT H.B. *Liturgische was en kaarsen*. Ons Liturgisch Tijdschrift, federatie Liturgische Verenigingen in Nederland. Roermond, 13 (1928) 76-81.
Désiré LETIEXHE, *Droit privé. Les feux des adjudications*. Enquêtes du Musée de la Vie Wallonne. T. II 5 (1928) N° 17-18, 178-182, 6 ill.
Daniël van GHELUWE. *De brandende kerssen*. Te Lommel op die Campine. Driemaand. tijdschr. van de vzw Museum Kempenland te Lommel, 16 (1990), nr. 3, okt. 87.
M. MANDOS-VAN DE POL. *Met de brandende kaars*. Informatiecentrum Volkscultuur. IV-Nieuwsbrief, 6 (1991) nr. 26, febr. 3-4, ill.
- Inlichtingen zijn nog verstrekt door mevrouw DE WEERT-DE BOUGNE A., Dorp 62, 9290 Berlare; JANSSENS W., L.H.C.W. Apollostraat 90, 2600 Berchem; mevr. VANHEES Marie-Louise, Oude Rondelaan 72, 3000 Leuven; VAN DEN STEENE M., Leopoldstraat 13, 2800 Mechelen; MORJAN Henri, Brussel; Leon MARQUET, Boulevard des Guérets 18, 4900 Spa, Arnold ELOY, Gent; Willy DEZUTTER, Brugge; Alf. ROECK, Wilsede, Stefaan TOP, Rotselaar.

WILLY L. BRAEKMAN. *"Hier heb ik weer wat nieuws in d'handen: Marktliederen, rolzangers en volkse poëzie van weleer"*. Gent, Stichting Mens en Cultuur (Groot-Brittanniëlaan 43, 9000 Gent), 1990, 639 blz., ill.

Voor wie zich bezighoudt met het volkslied en het marktlied is Prof. Willy L. Braekman lang geen onbekende meer: wij herinneren ons van zijn hand diverse artikels omtrent het marktlied en vooral de zeer gedegen studie - verschenen in het Tijdschrift *Volkskunde* - over de blinde Gentse marktzanger Pieter Eggerickx (1796-1868). Uitgangspunt van de voorliggende, zeer uitvoerige publikatie is de vaststelling dat de marktliederen een zeer belangrijke cultuur-historische waarde hebben. Deze marktliederen kwamen tot ons onder de vorm van 'Vliegende blaadjes': klein, veelal slordig drukwerk dat door de rondtrekkende marktzangers op openbare plaatsen aan de man (en de vrouw) werd gebracht. Men kan vermoeden dat er slechts een fragment bewaard bleef van de vele duizenden vliegende blaadjes; toch is het overgebleven materiaal zo omvangrijk dat het nog niet eens volledig geïnventariseerd, laat staan ontgonnen werd en dat het belang ervan als zeldzame geschreven bron voor de volkskunde onomstotelijk is.

Uit dit overvloedig materiaal selecteerde Prof. Braekman zo veel mogelijk unieke en nooit eerder gepubliceerde liedteksten. Het boek werd opgevat als een aaneenschakeling van een aantal diepgravende 'case-studies' omtrent bepaalde temata, die de elf hoofdstukken van de publikatie uitmaken: autobiografische en verwante liederen, dieven en moordenaars, de Lollepot, het Schip van Sint-Reinuut, rampenliederen, scabreuze liederen, speciale mensen en wondere dingen, mensen herbakken, hersmeden of hersmelten, historische en politieke liederen, kluchtliederen en neusliederen. Wij hebben de indruk dat de auteur zich bij de keuze van de tema's heeft laten leiden door het relevant materiaal dat zich door omstandigheden aandiende en een interessant verhaal kon opleveren, wat hijzelf in de inleiding trouwens bevestigt: een aantal genres die kwantitatief gezien een heel belangrijk onderdeel vormen van de marktliederen, zoals de geestelijke en vrome (stichtelijke) liederen of de liefdes- en drinkliederen, worden grotendeels buiten beschouwing gelaten.

Na een vrij korte algemene inleiding omtrent het marktlied, die naar ons gevoel wel wat breedvoeriger mocht zijn, wordt overgegaan tot de orde van de dag: de marktliederen zelf. Het ontbreekt de auteur zeker niet aan theoretische inzichten, maar deze worden verspreid over het boek aangesneden naar aanleiding van bepaalde liederen. Wat zo ontzettend boeiend is aan de benadering van Prof. Braekman is het feit dat hij steeds opnieuw verschillende versies van eenzelfde lied of liederen met eenzelfde inhoud bijeenbrengt en vergelijkt. Hij gaat op zoek naar de oudste versie van een bepaald lied en komt daarbij dikwijls terecht bij de liedboeken uit de 16de eeuw (o.a. het bekend Antwerps liedboek van 1544). Talrijk zijn de voorbeelden van wisselwerking tussen de cultuur van de elite en de volkscultuur. Een lied over de lollepot uit het Leuvens studentenmilieu van omstreeks 1700 wordt tot in de 19de eeuw aangetroffen op blaadjes van marktzangers (blz. 101 - 128). Het boeiendste geval van deze wisselwerking en ook van de verschuiving van vorm en inhoud betreft een aantal teksten uit de 16de tot de 18de eeuw in de rubriek 'scabreuze liederen'. Daar waar de liederen uit de 16de eeuw ontstaan in het milieu van de rederijders (de sociale bovenlaag) een moeiteloze onbevangingheid vertonen ten aanzien van seksualiteit, merkt men dat de latere versies die zich afspeelden in de volkse plattelandsmilieus grondig uitgezuiverd waren. Bovendien werden ze aangepast aan de andere sociale setting: het lied van het 'paterken' dat ging vrijen met drie 'susterkens' uit de 16de eeuw, verschijnt in de 17de eeuw als het lied van de boer die z'n drie buurmeisjes wil opvrijen. Voor meer pikante details verwijs ik graag naar de passages in het boek (blz. 231 - 269).

De liederen worden zeer uitgebreid binnen hun historische en cultuur-historische kontekst geplaatst. Een mooi voorbeeld hiervan is het lied over het Schip van Sint-Reinuut, de (fiktieve) beschermheilige van de drinkbroers, die indertijd uitvoerig vereerd werd door de Bacchusvrienden. Ook de liederen die aansluiten bij concrete gebeurtenissen,

bijvoorbeeld moordliederen, ramplieder- en of historische liederen, worden nauwgezet op hun waarheidsgetrouwheid getoetst en worden gekonfronteerd met historische bronnen.

Wij kunnen alleen maar bewondering hebben voor het konsekvent doorgedreven streven naar volledig vergelijkingsmateriaal. Terloops komen heel wat nieuwe gegevens over de marktzangers zelf aan het licht, maar het is vooral het hoofdstuk I omtrent autobiografische en verwante liederen dat het meeste nieuws bevat op dit vlak. Enkele minder bekende marktzangers, nl. de Brugse marktzanger Jan Eeckeman (18de E.), Jan Baptist "den Antwerpschen Componist", de anonieme marktzanger bekend als 'Knuystjen' en de marktzangeres Anna-Theresia de Vos, worden extra voor het voetlicht gebracht.

Wie minder vertrouwd is met het archaisch taalgebruik in de marktliederen wordt deskundig bijgestaan door aanvullend commentaar en zonodig een samenvatting.

Het boek wordt afgesloten met een bijna honderd bladzijden tellend appendix: het repertorium van de liedverzameling van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde te Gent, dat 449 liederen omvat. Enkel de liederen gedrukt op handgeschept papier, daterend van voor ca. 1850 werden weerhouden. De liederen van Sadones en de genummerde reeksen liedbladen werden

niet opgenomen. Op systematische wijze worden hierbij de incipits (eerste twee regels), de titels, de opgegeven melodieën (de zgn. 'stemme'), de zangers, de structuur van de liederen en allerlei andere gegevens vermeld.

Hoe waardevol deze aanvulling ook mag zijn, toch komt dit onderdeel ietwat geforceerd en zelfs verwarrend over: de publikatie is immers gebaseerd op een veel breder bronnenmateriaal dan enkel de verzameling van de Koninklijke Academie en bevat evenmin een systematische inhoudelijke analyse van de verzameling.

Tot slot kom ik nog bij een opmerking die ik spijtig genoeg reeds herhaaldelijk heb moeten opwerpen, namelijk: alweer is er een studie over het marktlied verschenen waarbij de ene helft van het onderwerp - de muziek - zeer stiefmoederlijk wordt behandeld. Wat is men met een lijst van tientallen opgegeven 'stemmen', wanneer er geen grondige pogingen ondernomen worden om de melodieën te achterhalen?

Deze bedenkingen in de marge mogen U er zeker niet van weerhouden om onmiddellijk het schitterend uitgegeven en mooi geïllustreerd werk van Prof. Willy L. Braekman aan te schaffen: *'Hier heb ik weer wat nieuws in d'hand'* is nu al een klassieker voor de liefhebber van het volks- en marktlied, voor de volkskundige én voor de cultuur-historicus.

Erik DEMOEN

LEVEND VOLKSLEVEN

DOODSBRIEF VAN HOESSEIN SADDAM

De redactie streeft ernaar, zo mogelijk, in elk nummer een typische mededeling of dokument te verstrekken, in aansluiting met de aktualiteit in het volksleven.

In het vorige nummer geschiedde dit met de vraag: *Naar een nieuwe heilige?* vanwege Walter Giraldo. Thans treedt het internationaal front bij ons binnen.

Aktualiteit op en top. Spot en spuiters, als van een petroleumbron. Vele kanten van een studie krijgen een lichtvlak!⁽¹⁾

Red.

(1) *Vrolijke doodsbrieven vol gal en humor*. OVZ (40) 1965, 33-44, 82-108, 23 ill.

*Wie in mij geloofde,
beging de vergissing van zijn leven.*

(S.H.)

Zors & Barbara Boes melden ons het overlijden van

SAHIB DIKTATEUR
Saddam HOESSEIN

Weduwnaar van

Maddams VENIJN, MOSTERD, GAS en NAPALM.

*uit de woestijn gekropen te Bagdad op 2 augustus 1990, en er in het
niet verdwenen in 1991, gesterkt door een klap van de Koran, de SU
en anderen.*

Oud-strijder 1990-1991

Ridder in de orde van het „Hazenpad”

„Stichter-Vernieter van Golf (?)

SIE-EN-EN spicker

De uitvaartsfestiviteiten zullen plaatshebben in de overgebleven
ruïne van de moskee in Koeweit-Stad binnenkort, gevolgd door de
crematie in de woestijn.

Bij gebrek aan petrol is de as-uitstrooiing uitgesteld tot een latere
datum.

Elk zijn tapietse meebrengen

Samenkomst bij de overschot van de Garde

Begroeting van het stoffelijk overschot kan niet meer

De h. en mevrouw S.CUD,

zijn bondgenoten;

De h. en mevrouw P.ATRIOT,

zijn vijanden;

De h. Tarik AZIZ,

De h. SWARTZKOPF, (den beer),

De h. J. ERUZALEM.

De families GEALLIEERDEN, OVERGEVERS,
TERUGTREKKERS en IRAKI'S

Bommen noch granaten

Vijanden en vijanden die bij vergetelheid geen rouwbericht
ontvingen, gelieve te bellen naar het Pentagon.

660, States of America,

661, Bagdad, Bomkraterslaan 1.

661, Bagdad, Hazenpadkeuzelaan 8.

Drink „ARA-bieren”

Begr.-Crem. Bush-Cheney, Witte Huis, Washington,
tel. ROOD., vragen naar Zors.